

Κωνσταντίνου Δ. Ντίνα

Η ΕΚΘΕΣΗ ΙΔΕΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Γενικές αρχές - η διδακτική της - η αξιολόγησή της

Κοζάνη 1998

Η ΕΚΘΕΣΗ ΙΔΕΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Κωνσταντίνος Δ. Ντίνας
Δωδεκανήσου 2, Κοζάνη 501 00
τηλ. 0461-35819
e-mail: kdinas@compulink.gr

Σελιδοποίηση	Κώστας Δ. Ντίνας
μοντάζ	
εκτύπωση	“ι+δ” - Κοζάνη
βιβλιοδεσία	

Κωνσταντίνου Δ. Ντίνα

Η ΕΚΘΕΣΗ ΙΔΕΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ
Γενικές αρχές - η διδακτική της - η αξιολόγησή της

Κοζάνη 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
Ιστορική προσέγγιση	9
Απομυθοποίηση του μαθήματος - Η έκθεση διδακτή	9
Η Ελληνική πραγματικότητα	11
Η θέση του μαθήματος σε άλλες χώρες	12
Η άποψη των μαθητών	13
ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	14
Σκοποί της έκθεσης	15
Η επιλογή του θέματος	16
Η διατύπωση του θέματος	16
Γενικά χαρακτηριστικά («τα κατά ποιόν» μέρη της έκθεσης)	17
Γενική δομή («τα κατά ποσόν» μέρη της έκθεσης)	18
Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	19
Βασικές συμβουλές στους μαθητές	19
Πρακτικές οδηγίες για την αντιμετώπιση του θέματος	20
Οδηγίες για την οργάνωση της εργασίας	20
Ανάγνωση και κατανόηση του θέματος	21
Συγκέντρωση του υλικού	21
Ταξινόμηση του υλικού	22
Το πλάνο	23
Σύνταξη της έκθεσης	24
Συγγραφή της έκθεσης	26
Τελικός έλεγχος	28
Ειδικά θέματα για τη διδασκαλία	28
Τίτλος - Θέμα - Θέση	28
Από τη θέση στις κρίσεις και στο σχεδιασμό του δοκιμίου	29
Από την κρίση στο επιχείρημα	31

Μετασχηματισμός του επιχειρήματος με στόχο το «προσωπικό» ύφος	33
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ - ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗ - ΑΠΟΔΟΣΗ	
ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ	36
Αξιολόγηση	36
Βαθμολόγηση	39
Διόρθωση και απόδοση της έκθεσης	42
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	45

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το μάθημα της "Εκθεσης Ιδεών" είναι από τα πιο αμφιλεγόμενα του εκπαιδευτικού μας προγράμματος. Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες απόψεις, από διθυραμβικά υποστηρικτικές μέχρι απαξιωτικές, που προτείνουν την κατάργηση του μαθήματος και τον εξοβελισμό του από την εκπαίδευση.

Η δική μας άποψη είναι ότι, όσο το μάθημα αυτό εξακολουθεί να παραμένει όπως έχει στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, πρέπει να αντιμετωπίζεται και από τους καθηγητές και από τους μαθητές με τρόπο, ώστε να προκύπτουν απ' αυτό τα μέγιστα δυνατά οφέλη.

Στο βιβλίο αυτό συνοψίζουμε τη δική μας πρόταση για το μάθημα, όπως αυτή προέκυψε και από μια σειρά σεμιναριακών μαθημάτων, που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια του Π.Ε.Κ. Κοζάνης σε όλη τη Δυτική Μακεδονία. Τα σεμινάρια αφορούσαν την ειδική διδακτική των γλωσσικών μαθημάτων (δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο) και απευθύνονταν σε δασκάλους και φιλολόγους καθηγητές των σχολείων της συγκεκριμένης περιφέρειας.

Ο συγγραφέας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιστορική προσέγγιση

Για να αναζητήσουμε τις ρίζες της Έκθεσης ως ανάγκης έκφρασης και διατύπωσης απόψεων, ιδεών και βιωμάτων, πρέπει να στραφούμε στους λαούς εκείνους, στους οποίους οι πολιτικοκοινωνικές συνθήκες ευνόησαν την ελεύθερη έκφραση ως μέσο επικοινωνίας των ανθρώπων, αλλά και ως ευκαιρία για πνευματική ολοκλήρωση. Στα νεότερα χρόνια, και κυρίως μετά την Αναγέννηση, διατυπώνεται η ανάγκη να καλλιεργείται στο άτομο μέσα από τη διδασκαλία η ικανότητα να εκφράζεται ολοκληρωμένα, προφορικά και γραπτά. Μάλιστα τονίζεται ότι η διδασκαλία αυτή πρέπει να βαδίζει παράλληλα με τη διανοητική ανάπτυξη του ανθρώπου. Έτσι σταδιακά το μάθημα της Έκθεσης κατακτά τη θέση του στα αναλυτικά προγράμματα των σχολείων.

Στη χώρα μας το μάθημα εισάγεται από τον Ιωάννη Κοκώνη την εποχή του Καποδίστρια στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και από το 1884 μαζί με το μάθημα των Νέων Ελληνικών από τον Νικόλαο Πολίτη στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Απομυθοποίηση του μαθήματος - Η Έκθεση διδακτή

Η Εισαγωγή του μαθήματος και στο ελληνικό σχολείο επιβεβαιώνει την ανάγκη της διδασκαλίας του, μια πραγματικότητα που πολύ σοφά τη διέγνωσαν οι Αθηναίοι πριν από δύομισι χιλιάδες χρόνια. Για το λόγο αυτό πλήρωναν αδρά δασκάλους της ρητορικής τέχνης, για να διδάξουν τα παιδιά τους την ικανότητα να διατυπώνουν τη σκέψη τους με σαφήνεια και πληρότητα, γεγονός που θεωρούσαν προσόν απαραίτητο, για να διακριθούν στον πολιτικοκοινωνικό στίβο.

Συνεπικουρος των παραπάνω έρχεται και η θεωρία ότι η Έκθεση είναι πράγματι διδακτή· τούτο σημαίνει ότι είναι δυνατό

αλλά και αξίζει να διδαχτεί¹. Η θέση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι η Έκθεση αντιμετωπίζεται πλέον ως ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, στο οποίο κυριαρχεί η λογική αντιμετώπιση και όχι η διατύπωση ελεύθερων σκέψεων γύρω από ένα θέμα. Αν ακόμα δεχτούμε ότι η Έκθεση είναι η διαδικασία εκείνη, που σκοπεύει να καταστήσει τον άνθρωπο ικανό να επικοινωνεί αποτελεσματικά με τους άλλους χρησιμοποιώντας τη γλώσσα γραπτά και προφορικά, αν δεχτούμε ότι πρόκειται για μια συνθετική πράξη, μια δημιουργία, που βοηθά το άτομο να συνειδητοποιήσει την ταυτότητά του, αλλά και να γνωστοποιήσει αυτή την ταυτότητά του, τότε η απάντηση για το διδακτό της Έκθεσης είναι επίσης καταφατική.

Παράλληλα όμως επιβιώνουν και οι αντιλήψεις εκείνων που υποστηρίζουν ότι η Έκθεση είναι θέμα ταλέντου και έμπνευσης και ότι η διδασκαλία της γλώσσας είναι μόνο ένα βοηθητικό εργαλείο, για να εκφράζεται ο ταλαντούχος². Τη θέση αυτή έρχονται να ενισχύσουν, εκτός από μερικούς δασκάλους, και ορισμένοι μαθητές, οι οποίοι στο όνομα της ελευθερίας και της ελεύθερης δημιουργίας αρνούνται στην αρχή να δεχτούν την ανάγκη της συστηματικής διδασκαλίας της Έκθεσης.

Η άποψη αυτή είναι και αντιπαιδαγωγική, γιατί αγνοεί τα παιδιά που δεν έχουν για κάποιους λόγους ευχέρεια στο γράψιμο, και αντιεπιστημονική, γιατί αγνοεί τη φύση του μαθήματος. Από τη φύση της η Έκθεση είναι μια τέχνη, η τέχνη του να γράφει κάποιος, να ανακοινώνει τις ιδέες του και να επικοινωνεί με τους άλλους. Απ' αυτή την πλευρά είναι άσκηση και σαν άσκηση στο συγκροτημένο λόγο πρέπει να επαναλαμβάνεται και να καλλιεργείται. Όμως αυτή η τέχνη έχει και μία τεχνική, και απ' αυτή την πλευρά είναι γνώση. Και η γνώση είναι θέμα διδασκαλίας. Συνεπώς η Έκθεση, η διατύπωση των ιδεών μας, μπορεί και πρέπει να διδάσκεται³.

Οι περισσότεροι απ' αυτούς που διατυπώνουν αντιρρήσεις πείθονται τελικά, όταν συνειδητοποιήσουν ότι και οι καλλιτέχνες και γενικά οι δημιουργοί πρώτα μαθαίνουν τους κανόνες και τις τεχνικές της τέχνης τους και μετά, αφού τα αφομοιώσουν όλα αυτά, τολμούν να τα υπερβούν. Ευκολότερα όμως πείθονται οι μαθητές, όταν βλέπουν μόνοι τους ότι ακολουθώντας κάποιους κανόνες γράφουν καλύτερες εκθέσεις. Εξάλλου γιατί διαβάζουμε στην τάξη τις καλύτερες εκθέσεις ή και τις όχι καλές, ώστε οι πρώτες να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση και οι άλλες

προς αποφυγή, αν δεν επρόκειτο να βοηθήσουμε κανέναν;

Η ελληνική πραγματικότητα

Το μάθημα της Έκθεσης θεωρήθηκε ανέκαθεν ως το πρώτο σε σπουδαιότητα μεταξύ των άλλων μαθημάτων, γιατί ενεργοποιώντας την παρεχόμενη από το σχολείο γενική παιδεία συμβάλλει στην πολύπλευρη καλλιέργεια και συγκρότηση του μαθητή. Παράλληλα, ως αντικείμενο εξέτασης και αξιολόγησης, απεικονίζει αρκετά εύστοχα την ικανότητα του μαθητή να απομοιώνει υλικό σχετιζόμενο με ευρύτερα προβλήματα, να το υποβάλλει σε κριτικό έλεγχο, να το επεξεργάζεται δημιουργικά και να εκφράζει με γλωσσική αρτιότητα τις σκέψεις και τις προσωπικές του τοποθετήσεις με αφετηρία, κάθε φορά, ένα συγκεκριμένο θεματικό ερέθισμα. Γι αυτό είναι ένα μάθημα που εξετάζεται –και σωστά– σε εξετάσεις που είναι κρίσιμες για την παραπέρα πορεία των αποφοίτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Σε μια εποχή, κατά την οποία οι κάθε λογής εξετάσεις στη χώρα μας και ειδικότερα οι «Γενικές» για τα ΑΕΙ έχουν προσδέσει στο άρμα τους τη διδακτική πράξη και τη διαμορφώνουν σύμφωνα με τις ανάγκες και τις σκοπιμότητές τους, το μάθημα της Έκθεσης είναι αναπόφευκτο να επηρεάζεται κι αυτό άμεσα από την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί. Έτσι ο τρόπος διδασκαλίας του και οι προσδοκώμενες εξαιτίας του παιδευτικές ωφέλειες καθορίζονται από τη μεθόδευση της εξέτασής του και, ειδικότερα, από τον τύπο των θεμάτων που δίνονται κατά τις εισαγωγικές εξετάσεις για τα ΑΕΙ. Το γεγονός αυτό έπληξε καιρία την αξιοπιστία του μαθήματος.

Παρόλα αυτά, λόγω της ιδιοτυπίας της η «Έκθεση» αποτελεί μια φωτεινή εξαίρεση: είναι ίσως το μόνο μάθημα που αφήνει τη δυνατότητα για μια ουσιαστική αξιολόγηση και αξιοκρατική διαφοροποίηση των μαθητών. Κι αυτό γιατί η μηχανική απομνημόνευση της διδαγμένης ύλης και η καθιερωμένη πια ευκολία των θεμάτων, που παράγουν στρατιές αριστούχων σε άλλα μαθήματα, δεν είναι δυνατόν να ισχύσουν εδώ.

Ίσως εξαιτίας αυτής της ιδιοτυπίας του, το μάθημα της Έκθεσης γίνεται στόχος επίμονης και όχι πάντοτε δικαιολόγητης κριτικής από πολλές και διάφορες πλευρές, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που ζητούν τη διαγραφή του από τα μαθήματα στα ο-

ποία εξετάζονται οι υποψήφιοι για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Και ενώ στα σχολικά προγράμματα η Έκθεση αναφέρεται ως ένα μάθημα που κατέχει κεντρική θέση στο σύστημα των εξετάσεων για τα ΑΕΙ και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη σταδιοδρομία των μαθητών, ως πολύ πρόσφατα δεν αντιμετωπιζόταν ως μάθημα με συγκεκριμένα αναλυτικά προγράμματα και διδακτικά εγχειρίδια⁴. Ούτε στο Γυμνάσιο ούτε στο Λύκειο διδάσκονταν συστηματικά· βρισκόνταν σφηνωμένο ανάμεσα στα νεοελληνικά κείμενα και τη γλωσσική διδασκαλία μετέωρο κι αμήχανο –κι οι φιλόλογοι μαζί του. Ο κάθε φιλόλογος ήταν «ελεύθερος» να αυτοσχεδιάζει, ακόμα και να ακροβατεί· οι κοινές όμως για όλους τους μαθητές εξετάσεις έφερναν όλους μπροστά σε μια αδυσώπητη πραγματικότητα⁵.

Εδώ και λίγα μόλις χρόνια άρχισε μια συστηματική προσπάθεια σύνδεσης του μαθήματος με τη γλωσσική διδασκαλία πάνω σε τελείως νέα βάση. Στη γλωσσική διδασκαλία του Γυμνασίου το τέταρτο μέρος κάθε ενότητας έχει το χαρακτηριστικό τίτλο «Έκφραση - Έκθεση» και τον ίδιο τίτλο έχουν τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας του Λυκείου. Το 1994 μάλιστα για πρώτη φορά εκδόθηκε και το πρώτο σχολικό εγχειρίδιο για την Έκθεση εισάγοντας τις θέσεις της *Κειμενικής Γλωσσολογίας* (Textlinguistics) στη διδασκαλία του μαθήματος.

Η θέση του μαθήματος σε άλλες χώρες⁶

Αγγλία: Για τα Πανεπιστήμια η εξέταση είναι πολυδιάστατη και απλώνεται σε τρία επίπεδα. Το πρώτο είναι η *έκθεση* ή η *σύνθεση*. Το δεύτερο επίπεδο είναι η *περίληψη* ή το *κατευθυνόμενο γράψιμο* και σε τρίτο επίπεδο μπαίνει η *κατανόηση*, η οποία αποσκοπεί στην εξέταση της ικανότητας του υποψηφίου να κατανοεί κείμενα του αγγλικού πεζού λόγου.

Γαλλία: Εκεί το μάθημα εξετάζεται στην προτελευταία τάξη, που αντιστοιχεί με τη δική μας Β' Λυκείου. Η εξέταση δεν περιλαμβάνει μόνο Έκθεση, αλλά έχει και ένα λογοτεχνικό κείμενο για ανάλυση και σχολιασμό, που γίνεται γραπτά και προφορικά. Για να βοηθηθούν οι υποψήφιοι στην προετοιμασία τους για τη γλωσσική εξέταση, κάθε χρόνο μετά τις εξετάσεις τα καλύτερα γραπτά εκδίδονται σε μικρούς τόμους και συνοδεύονται από κρίσεις καθηγητών - διορθωτών.

Ισπανία: Από το Νηπιαγωγείο ακόμη γίνεται μια πρώτη προσπάθεια προφορικής Έκθεσης. Από τα 6 ως τα 14 τους χρόνια με βάση το βιβλίο της γλώσσας οι μαθητές συνθέτουν κείμενα - εκθέσεις. Από τα 15 τους και μετά προστίθεται και ένα λογοτεχνικό κείμενο. Για το Πανεπιστήμιο ζητιούνται: α) η ερμηνεία ενός κειμένου, και β) μετά από ομιλία ενός καθηγητή, ο υποψήφιος κρατά σημειώσεις και στη συνέχεια δίνει συνοπτικά το περιεχόμενο.

Γερμανία: Η Έκθεση είναι ενσωματωμένη στο γλωσσικό μάθημα, διδάσκεται όμως και συστηματικά ως ξεχωριστό μάθημα και σαν τέτοιο εξετάζεται. Στις εξετάσεις επικρατεί η τάση να δίνονται και θέματα σύγχρονου προβληματισμού κι όχι μόνο σχολιασμός και αναλύσεις λογοτεχνικών κειμένων.

Η άποψη των μαθητών

Έρευνες δείχνουν⁷ ότι οι μαθητές αντιμετωπίζουν με ενδιαφέρον την Έκθεση· εγκρίνουν τις περισσότερες φορές τα θέματα που αγγίζουν τα ενδιαφέροντά τους και τον προβληματισμό τους κι ανταποκρίνονται στις γνώσεις τους· ο χρόνος που διατίθεται από το πρόγραμμα είναι λίγος και προτείνουν να αυξηθεί σε 3 με 4 ώρες· προτιμούν την καθοδηγημένη Έκθεση γιατί τους βοηθάει να οργανώνουν τη σκέψη τους και να βρουν τι να γράψουν· θέλουν ακόμα να έχει προηγηθεί συζήτηση, γιατί καταλαβαίνουν καλύτερα το θέμα και βρίσκουν ευκολότερα τι να γράψουν· κατά τη διόρθωση θέλουν ο δάσκαλος να γράφει τις παρατηρήσεις σχετικά με το περιεχόμενο, την οργάνωση, τη διατύπωση κλπ είτε στο τέλος είτε στο περιθώριο και να υποδεικνύει το σωστό.

Ιεραρχούν κατά σειρά ως πιο σημαντικά στοιχεία για την αξιολόγηση της Έκθεσης το περιεχόμενο, την οργάνωση του περιεχομένου, τη δυνατότητα να εκφράσει ο μαθητής ελεύθερα τη σκέψη του, τη γλωσσική διατύπωση και τέλος την εμφάνιση του γραπτού· στη συντριπτική τους πλειοψηφία θεωρούν ότι τα άλλα μαθήματα τους βοηθούν πάρα πολύ στην Έκθεση α) ως προς τη μέθοδο κατά σειρά η Λογοτεχνία, η Φιλοσοφία και η Λογική, β) ως προς το περιεχόμενο κατά σειρά η Λογοτεχνία, η Κοινωνιολογία, η Ιστορία, η Φιλοσοφία, η Ψυχολογία, τα Αρχαία Ελληνικά, η Πολιτική Οικονομία, τα Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος και τα Θρησκευτικά.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Η Έκθεση ιδεών είναι ένα κατεξοχήν δημιουργικό είδος κειμένου, το οποίο αναπτύσσει τον πυρήνα ή την κεντρική ιδέα ενός προκαθορισμένου θέματος και αποτελεί νοηματικά και γλωσσικά ένα συνεκτικό σύνολο, που δεν παραβιάζει τα δεδομένα της πραγματικότητας, και είναι σημαντικό στο περιεχόμενό του και αποδεκτό από τον αναγνώστη. Πρόκειται για μια σύνθετη παραγωγή λόγου, που απαιτεί κατανόηση του θέματος, επάρκεια και σπουδαιότητα σχετικών πληροφοριών / ιδεών, βαθύτερη γνώση του κώδικα της μητρικής γλώσσας, ιδιόλεκτο διευρυμένη, σαφήνεια και ακριβολογία, ώστε ο λόγος να είναι πειστικός.

Αν μάλιστα υποδειχτούν και διδαχτούν συστηματικά οι αρχές του κειμενικού είδους που ονομάζουμε «Έκθεση ιδεών», τότε και η αξιολόγηση θα γίνει ευκολότερη, ενώ θα δούμε αυτό το είδος κειμένου να φιλοξενεί όλες τις συν-θέσεις των γνώσεων, των εμπειριών και των ενδιαφερόντων κάθε νέου διανοούμενου ανθρώπου. Γιατί η «Έκθεση ιδεών» είναι μάλλον ένα «δια-μάθημα», παρά ένας κλάδος φιλολογικός⁸.

Η Έκθεση σχετίζεται ποικιλότροπα με τα άλλα μαθήματα. Ως προς το περιεχόμενο σχετίζεται με όλες τις πληροφορίες, γνώσεις και εμπειρίες αυτού που γράφει, άρα με όλα τα διδασκόμενα μαθήματα. Ως προς τη μορφή - έκφραση σχετίζεται με το γλωσσικό μάθημα και ειδικότερα με το δοκίμιο. Ως προς τη μέθοδο ανάλυσης σχετίζεται με τη λογική και τη ρητορική.

Εύκολα διακρίνουμε δυο βαθμίδες του μαθήματος των εκθέσεων: Στην πρώτη τα θέματα αναφέρονται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, σε συγκεκριμένα γεγονότα και πρόσωπα, σε (περισσότερο ή λιγότερο) υποκειμενικές εμπειρίες και σκέψεις. Τα θέματα αυτά ονομάζονται περιγραφικά και αφηγηματικά και απασχολούν συνήθως τη γυμνασιακή εκπαίδευση. Στην επόμενη βαθμίδα, του λυκείου, έχουμε συνήθως τις «Εκθέσεις Ιδεών», που ξε-

περνούν τις συγκεκριμένες εμπειρίες (του, σαφώς υποκειμενικού, πρώτου ενικού προσώπου), απαιτούν προσφυγή στην αφηρημένη σκέψη και χρησιμοποιούν ως επί το πλείστον τριτοπρόσωπες αξιολογικές κρίσεις και διαδικασίες αποδεικτικές⁹.

Σκοποί της Έκθεσης

Ονομάζουμε γενικώς «Έκθεση» το μάθημα που διδάσκει μεθόδους σκέψης και γλωσσικής (κυρίως γραπτής) έκφρασης σκέψεων επί ενός θέματος οπωσδήποτε γενικού ενδιαφέροντος. Είναι η σχολική εκείνη διαδικασία που αποσκοπεί στο να κάνει ικανό τον άνθρωπο να επικοινωνεί αποτελεσματικά με τους άλλους χρησιμοποιώντας προφορικά ή γραπτά τη γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, διδασκόμαστε πώς να κατανοούμε ένα τέτοιο θέμα, από πού και πώς να αντλούμε τις σχετικές πληροφορίες μας, ποιες από αυτές να επιλέγουμε για το σκοπό μας, πώς να τις επεξεργαζόμαστε με τη σκέψη μας, πώς να τις οργανώνουμε και τελικά πώς από αυτές να δημιουργούμε ένα αποτελεσματικό κείμενο, τη δική μας «Έκθεση» ως απάντηση στο θέμα¹⁰.

Αντίθετα με τα άλλα μαθήματα, που το αντικείμενό τους είναι γνωστικά καθορισμένο, είναι το μάθημα που δοκιμάζει και καλλιεργεί το όργανο της γνώσης και της επικοινωνίας, που είναι η γλώσσα, χωρίς όμως να θεωρηθεί προέκταση της γλωσσικής διδασκαλίας. Προϋποθέτει βέβαια τη γνώση της γλώσσας, όπως και των άλλων μαθημάτων. Η μάθηση όμως που συντελείται μέσα απ' αυτήν δε δεσμεύεται από τις άλλες γνώσεις, γιατί δίνει τη δυνατότητα προσωπικής δημιουργίας. Γι αυτό το λόγο επιβάλλεται να είναι γνήσια έκφραση κοινωνικού προβληματισμού. Να συνδυάζει εκφραστικά όλα τα γνωστικά δεδομένα, που προκύπτουν από την κοινωνική και ατομική εμπειρία και να ολοκληρώνεται σε μια συνθετική πράξη, που να βοηθά το άτομο να συνειδητοποιεί την ταυτότητά του και την κοινωνική του θέση.

Η Έκθεση συνίσταται από δύο ξεκάθαρα μεταξύ τους στοιχεία: το περιεχόμενο και την έκφραση, το «τι θα γράψουμε» και το «πώς θα το γράψουμε». Στο μάθημα αυτό δεν υπάρχει συγκεκριμένη ύλη, όπως π.χ. στη Φυσική. Τα θέματα είναι παρμένα από ένα πολύ ευρύ φάσμα εννοιών, γεγονότων, καταστάσεων, προβλημάτων, χαρακτήρων κλπ. Επομένως η διδασκαλία στο θέμα του περιεχομένου είναι μόνο επικουρική. Ο μαθητής καλείται

να επιστρατεύσει όλη του την προσωπικότητα (γνώσεις, εμπειρίες, απόψεις, προβληματισμούς) που είχε την ευκαιρία να διαμορφώσει ως αυτή την ώρα (μέσα στην οικογένεια, στο σχολείο, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, με το προσωπικό διάβασμα και τις δικές του εμπειρίες). Σε όλα αυτά ο καθηγητής ή οι συμμαθητές του ίσως προσθέσουν κάτι. Όλο το βάρος της δικιάς μας προσπάθειας εντοπίζεται στο «πώς»: σκοπός του μαθήματός μας είναι να δείξουμε στο μαθητή πώς θα καταφέρει να εκθέσει με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο ό,τι έχει μέσα του.

Η επιλογή του θέματος

Κατά την επιλογή του θέματος, για το οποίο αποφασίζει να μιλήσει κανείς, μπορεί να ξεκινάει από ένα γενικό θέμα χωρίς να μένει εκεί. Επιλέγει κάποιες μερικότερες πλευρές του ώσπου να καταλήξει εκεί που μπορεί εύκολα να το πραγματευτεί¹¹. Π.χ.

Απεριόριστο

Ανακαλύψεις και εφευρέσεις

Ελαφρά περιορισμένο

Η προσφορά των ανακαλύψεων και των εφευρέσεων

Για 2000 λέξεις π.χ.

Οι ανακαλύψεις και εφευρέσεις της εποχής μας και η προσφορά τους στον πολιτισμό μας

Όταν ως καθηγητές επιλέγουμε ένα θέμα πρέπει να φροντίζουμε το θέμα να προκαλεί ενδιαφέρον γενικά και ειδικότερα στους μαθητές μας: να είναι γενικού και όχι εξειδικευμένου προβληματισμού: να το περιορίζουμε, ώστε να μπορεί να αναπτυχθεί επαρκώς στα πλαίσια μιας Έκθεσης: να έχουμε καθορισμένο στόχο, π.χ. θέλουμε να μας δώσουν πληροφορίες, να μας αφηγηθούν, να αποδείξουν κάτι ή να πάρουν θέση σε κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα¹²;

Η διατύπωση του θέματος

Ο τρόπος που θα διατυπώσουμε το θέμα έχει πρωταρχική σημασία για την επιτυχία του μαθήματος. Το θέμα πρέπει να τοποθετεί το μαθητή μπροστά σε ένα πρόβλημα στο οποίο υπάρχουν συγκεκριμένα δεδομένα και ζητούμενα. Πάνω σ' αυτά θα διατυπώσει ελεύθερα αλλά τεκμηριωμένα τις απόψεις του. Η

διατύπωση πρέπει να είναι αναλυτική, να διαγράφει πολύ γενικά την προβληματική του θέματος και να εντοπίζει ορισμένα βασικά του σημεία δίνοντας συγκεκριμένες κατευθύνσεις που δεν επιτρέπουν το μαθητή να πελαγώσει, βοηθώντας τον έτσι να αποφύγει τις αοριστολογίες και τις γενικεύσεις. Μια πετυχημένη διατύπωση θέτει ένα πρόβλημα για διερεύνηση χωρίς να προκαταλαμβάνει το μαθητή να υποστηρίξει μια συγκεκριμένη θέση, αλλά του επιτρέπει να το αντιμετωπίζει έτσι ή κι αλλιώς. Προκαλεί την έρευνα και το στοχασμό, επιμερίζει με σαφή τρόπο τα βασικά σημεία του θέματος χωρίς να υπερκαλύπτει τη βασική ιδέα. Τέλος παίρνει υπόψη της τα εμπειρικά δεδομένα των μαθητών, τα βιώματα και τις γνώσεις τους.

Διατυπώνεται βέβαια από κάποιες πλευρές η άποψη ότι έτσι δεσμεύεται η σκέψη του μαθητή και μπαίνει σε κανάλια που έχουν προδιαγραφεί από τη διατύπωση. Η απάντηση στην ένσταση αυτή είναι ότι μια μη δογματική διατύπωση του θέματος απλώς προσανατολίζει τη σκέψη πάνω σε συγκεκριμένα θέματα και την αφήνει ελεύθερη να αποφανθεί.

Γενικά χαρακτηριστικά («τα κατά ποιόν» μέρη της Έκθεσης)¹³

Περιεχόμενο: Το οργανωμένο σύνολο των ιδεών επί ενός θέματος· με όρους κειμενολογικούς: *περιεχόμενο = πληροφορητικότητα και συνεκτικότητα*. Η *πληροφορητικότητα* αφορά την επάρκεια και την πληρότητα των πληροφοριών, των ιδεών, των τεκμηρίων, των εννοιών και των επιχειρημάτων της Έκθεσης. Η *συνεκτικότητα* αφορά τη λογική οργάνωση όλων αυτών. Το περιεχόμενο ακόμη πρέπει να αντιστοιχεί στην αντικειμενική πραγματικότητα, δηλ. τις καταστάσεις, τις συνθήκες, τα γεγονότα και τα πράγματα του φυσικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντός μας. Η αντιστοιχία αυτή δίνει εμπειριστατωμένες εκθέσεις (*καταστασιακότητα*). Εμπειριστατωμένο περιεχόμενο προκύπτει, αν μπορούμε να αξιοποιούμε την πείρα μας από διάφορα (προφορικά ή γραπτά) κείμενα (*διακειμενικότητα*), απ' όπου μπορούν να προέρχονται διάφορες απόψεις, ρήσεις, λέξεις, φράσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε Έκθεση. Το περιεχόμενο πρέπει, με την ομαλή ροή των γραφομένων από γλωσσική και νοηματική άποψη, να γίνεται λιγότερο ή περισσότερο αποδεκτό από τον αναγνώστη (*αποδεκτότητα*).

Μορφή: Η γλωσσική κωδικοποίηση, η έκφραση δηλ., η διατύπωση του περιεχομένου (*συνοχή*). Η συνοχή πετυχαίνεται με την τήρηση των μορφοσυντακτικών κανόνων της γλώσσας, τη χρήση συνδετικών λέξεων και φράσεων, τις επαναλήψεις λέξεων και φράσεων, τις παραφράσεις και τη χρήση σημασιολογικώς συγγενών λέξεων.

Δομή: Η διάταξη δηλ. των συστατικών του περιεχομένου της, (των πληροφοριών, των εννοιών, των παραδειγμάτων, των συμπερασμάτων, των επιχειρημάτων). Αυτή υλοποιείται με τη λειτουργία της *συνοχής* (βλ. πιο πάνω) και της *προθετικότητας*. Η προθετικότητα αφορά την οργάνωση του υλικού, την απόφαση δηλ. να γράψουμε π.χ. πρώτα το παράδειγμα και μετά το συμπέρασμα ή αντιστρόφως κλπ. Και οι μεταβατικές λέξεις και φράσεις που αποτελούν στοιχεία της συνοχής, βοηθούν στην υλοποίηση του σχεδιαγράμματος της Έκθεσης, δηλ. αποτελούν στοιχεία και της δομής.

Όπως η μορφή και το περιεχόμενο είναι σαν τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος, έτσι και οι κειμενικές λειτουργίες μπορούν να μελετηθούν χωριστά, στην πραγματικότητα όμως αλληλοεξαρτώνται και διαπλέκονται μέσα στην Έκθεση.

Γενική δομή της Έκθεσης («τα κατά ποσόν» μέρη της Έκθεσης)

Διακρίνουμε συνήθως τρία μεγάλα τμήματα της όλης δομής της Έκθεσης:

- α. Την εισαγωγή (*Πρόλογος*), όπου τίθεται σε γενικές γραμμές το θέμα που θα μας απασχολήσει.

- β. Το κύριο σώμα της Έκθεσης (*Κυρίως Θέμα*), το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει δύο, τρία ή και περισσότερα μέρη που συνδέονται μεταξύ τους (με κάποια μεταβατικά μέρη - γέφυρες). Στο τμήμα αυτό -που είναι και το μεγαλύτερο- εξετάζεται διεξοδικά το θέμα και επιχειρείται η λύση του.

- γ. Το συμπέρασμα (*Επίλογος*), όπου γίνεται απολογισμός των όσων προσηγήθηκαν.

Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Βασικές συμβουλές στους μαθητές

- Η Έκθεση είναι προσωπική εργασία των μαθητών και στην οργάνωση και στην εκλογή των επιχειρημάτων. Πρέπει λοιπόν να αποφεύγουν την αντιγραφή έτοιμης εργασίας ή κάποιου κομματιού. Η εργασία τους πρέπει να είναι κυρίως προσωπική και ως προς την οργάνωση και ως προς την εκλογή των επιχειρημάτων¹⁴.

- Την Έκθεση πρέπει να διακρίνει μεγάλη σαφήνεια και συνοχή, δηλαδή αυστηρή ακρίβεια. Περισσότερο μοιάζει με μια απόδειξη μαθηματικού προβλήματος παρά με ένα κείμενο γεμάτο λυρισμούς. Ακόμα κάθε στιγμή πρέπει να είναι σίγουροι ότι αυτό που φαίνεται σ' αυτούς σαφές θα είναι το ίδιο σαφές και στους άλλους. Γι αυτό πρέπει να μπορούν να διαβάζουν το δικό τους κείμενο σαν να είναι ξένοι προς αυτό· έτσι ίσως διορθώσουν κάποιες ασάφειες.

- Ποτέ δεν πρέπει να αραδιάζουν το ένα δίπλα στο άλλο διάφορα ασυμβίβαστα μεταξύ τους επιχειρήματα και απόψεις που δεν έχουν καμιά σχέση μεταξύ τους, επειδή τους ήρθαν ξαφνικά στο μυαλό την ώρα που έγραφαν. Πρέπει πάντοτε να καταστρώνουν ένα πλάνο, να κατατάσσουν τα γεγονότα σε μια λογική σειρά, έτσι ώστε ο λόγος τους να είναι πιο ξεκάθαρος, άρα και πιο αποτελεσματικός.

- Να τεκμηριώνουν τις ιδέες που εκφράζουν, για να αποδεικνύουν με τον τρόπο αυτό ότι η δουλειά τους είναι απόλυτα προσωπική και στηρίζεται σε πραγματικά δεδομένα. Τίποτα στην Έκθεση δεν είναι αυτονόητο.

- Τέλος είναι ελεύθεροι να διατυπώσουν όποια γνώμη θέλουν, αρκεί να αποδείξουν την ορθότητά της και να την κατοχυ-

ρώσουν. Θα αποφύγουν όμως τη συνθηματολογία και τις υπερβολές, αν συνειδητοποιήσουν ότι είναι υπεύθυνοι για τις απόψεις που διατυπώνουν, δηλ. φέρουν την ευθύνη για τους συνανθρώπους τους στην περίπτωση που η γνώμη τους π.χ. θα γινόταν νόμος¹⁵.

Πρακτικές οδηγίες για την αντιμετώπιση του θέματος

- Αν το θέμα από πρώτη ματιά δεν τους εμπνέει, μπορούν στο πρόχειρο να το αναδιατυπώσουν κρατώντας τη βασική ιδέα με τρόπο ώστε να τους αγγίζει και να τους δώσει τα ερεθίσματα που θα κινήσουν τη διαδικασία ανάλυσης του θέματος¹⁶.

- Η ανάπτυξη βασίζεται στις προσωπικές εμπειρίες των μαθητών, στις παρατηρήσεις, γνώσεις και εκτιμήσεις τους. Όταν δυσκολεύονται να βρουν στοιχεία για να αναπτύξουν μια αρετή ή αδυναμία ή ένα κοινωνικό φαινόμενο, μπορούν να βοηθηθούν αν ανακαλέσουν στη μνήμη τους συγκεκριμένα πρόσωπα ή καταστάσεις και -χωρίς να περιπτωσιολογούν- διατυπώσουν τις κύριες γραμμές του θέματος και τις προσωπικές τους εκτιμήσεις. Για τη μόλυνση του περιβάλλοντος π.χ. να θυμηθούν ορισμένες καταστάσεις που τις είδαν με τα μάτια τους.

- Το αρχικό σχέδιο μπορεί να περιέχει τρία - τέσσερα βασικά στοιχεία και μπορεί στη συνέχεια να αναπτυχθεί, να βελτιωθεί και να τροποποιηθεί ανάλογα με τα εφόδια του κάθε μαθητή.

- Πρέπει πάντοτε να έχουν στο νου τους το βασικό νόημα και τη θέση που πρόκειται να υποστηρίξουν. Στη συνέχεια παραθέτουν τα επιχειρήματα, τα παραδείγματα από τη σύγχρονη ζωή, που συνιστούν την περιγραφική αποδεικτική διαδικασία, και τέλος διατυπώνουν τα προσωπικά συμπεράσματα. Για να αποφεύγουν πελαγοδρομήσεις, είναι χρήσιμο να παρακολουθούν το σχέδιο και να διαβάζουν το τελικό κείμενο, για να ελεγχθεί η αλληλουχία των νοημάτων.

Οδηγίες για την οργάνωση της εργασίας

Η Έκθεση είναι μια σύνθετη και δημιουργική εργασία. Οι φάσεις από τις οποίες περνάει μπορούν να καθοριστούν και είναι κοινές για όλα τα καλοδουλεμένα κείμενα. Συγκεκριμένα, προηγείται η

κατανόηση του θέματος, απέναντι ή πάνω στο οποίο τελικά ο μαθητής οφείλει να «πάρει θέση». Σε μια δεύτερη φάση παραγωγής (του περιεχομένου) της Έκθεσης για την παρουσίαση και στήριξη αυτής της θέσης, πρέπει να σκεφτεί κανείς ποιες ιδέες, γνώσεις και εμπειρίες, τεκμήρια και γενικά ποιες «πληροφορίες» θα συμπεριλάβει και πώς θα τις οργανώσει σύμφωνα με την απαιτούμενη από το θέμα τάξη. Στην τρίτη φάση παραγωγής (της μορφής) της Έκθεσης πρέπει να εκφράσει, να υλοποιήσει με γλωσσικά μέσα το περιεχόμενο, δηλ. τις ιδέες και πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν και οργανώθηκαν στη δεύτερη φάση. Κάθε λέξη, φράση, πρόταση είναι πλέον αποτέλεσμα επιλογών (πβ προθετικότητα) μέσα από το σύνολο άλλων λέξεων, φράσεων, προτάσεων και παραγράφων που θα μπορούσαν να πάρουν τη θέση τους (παραδειγματικές σχέσεις).

Ανάγνωση και κατανόηση του θέματος

Η κατανόηση του θέματος μάς προφυλάσσει από το να κινηθούμε στην περιφέρεια του θέματος ή έξω απ' αυτό. Η κατανόηση δεν πετυχαίνεται αυτόματα, απαιτεί μια διαδικασία ανάλογη προς την αποκωδικοποίηση των γλωσσικών μηνυμάτων που λαμβάνουμε καθημερινά.

Πρώτα - πρώτα πρέπει να διαβάσουμε πολύ προσεκτικά το θέμα, γιατί ενδέχεται να υπάρχουν φράσεις - κλειδιά: π.χ. χρονικός ορισμός-περιορισμός (τα τελευταία χρόνια, ανέκαθεν), τοπικός ορισμός-περιορισμός (παντού, σε πολλές χώρες του κόσμου, στη χώρα μας). Ακόμα λέξεις με ουδέτερο περιεχόμενο, οπότε πρέπει να τις επισημάνουμε και να προσδιορίσουμε το α' ή το β' περιεχόμενο τους (π.χ. επιπτώσεις, αποτελέσματα, συνέπειες). Τέλος πρέπει να διακρίνουμε τα δεδομένα από τα ζητούμενα. Τα δεδομένα μπορεί να έχουν απλώς και μόνο διευκρινιστικό χαρακτήρα ή να αποτελούν το θεματικό πυρήνα πάνω στον οποίο θα οικοδομήσουμε την επιχειρηματολογία μας. Δεν χρειάζονται απόδειξη, εκτός αν συμπίπτουν με τα ζητούμενα, αν δηλαδή είναι η αποδεικτέα θέση του θέματος, πβ το θέμα «Σκοπός της ποινής είναι ο σωφρονισμός».

Συγκέντρωση του υλικού

Συγκεντρώνουμε όλα τα απαραίτητα στοιχεία σε ένα πρόχειρο

χαρτί καταγράφοντας όλες τις ιδέες, τα γεγονότα, τα περιστατικά τα παραδείγματα που σχετίζονται με το θέμα. Η καταγραφή αυτή μπορεί να γίνει χωρίς αυστηρή τάξη, αλλά όπως μας έρχονται στο μυαλό¹⁷.

Το υλικό αυτό μπορεί να συγκροτείται από *εμπειρίες*, δηλ. πληροφορίες από το περιβάλλον μας και συσσωρευμένη πείρα από την παρατήρηση του κόσμου και της ζωής, ή από *γνώσεις*, δηλ. πληροφορίες από ό,τι έχουμε διαβάσει ή ακούσει στο σχολείο ή έξω από αυτό. Όλοι διαθέτουμε τέτοιες εμπειρίες και γνώσεις, γιατί τα θέματα των εκθέσεων (πρέπει να) είναι γενικού προβληματισμού και ενδιαφέροντος.

Ένας πρώτος κατάλογος ιδεών μπορεί να περιλαμβάνει πολλές απόψεις, που στη συνέχεια πιθανόν να θεωρηθούν ότι δεν ανταποκρίνονται απόλυτα στα ζητούμενα του θέματος ή δε χωρούν στα περιορισμένα πλαίσια μιας Έκθεσης και πρέπει να παραλειφθούν· άλλα απ' αυτά μπορούν να συγχωνευθούν ή να συνδεθούν με άλλα. Αν κάποια ιδέα δεν μας φαίνεται ότι συνδέεται απόλυτα με το θέμα, ας την παραμερίσουμε όσο ελκυστική κι αν μας φαίνεται. Υπάρχει κίνδυνος να ξεφύγουμε από το θέμα μας.

Ταξινόμηση του υλικού

Μετά την παράλειψη των ιδεών που δεν έχουν άμεση σχέση με το θέμα με βάση το κριτήριο: *χρήσιμο - περιττό*, ακολουθεί η ομαδοποίηση των όμοιων ιδεών και η αναζήτηση της καλύτερης σειράς για την παρουσίασή τους μέσα στην Έκθεση. Συγκεντρώνουμε πρώτα τις διάφορες ιδέες ανάλογα με τη σχέση που έχουν ανάμεσά τους. Βάζουμε π.χ. μαζί τις *αιτίες* και τα *αποτελέσματα* ενός γεγονότος ή τα *πλεονεκτήματα* και τα *μειονεκτήματα* ενός σχεδίου. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούμε *σειρές* από επιχειρήματα ή ιδέες.

Κατόπιν κατατάσσουμε άλλη μια φορά στο εσωτερικό των σειρών τις ιδέες σύμφωνα με κάποιο κριτήριο, π.χ. τη σπουδαιότητα ή τη χρονολογική τους σειρά, τη διάκριση *άτομο*: - *κοινωνία*, κλπ. Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να αποφύγουμε να μιλήσουμε δυο φορές για το ίδιο πράγμα, να μιλήσουμε π.χ. για τις αρνητικές συνέπειες της μόλυνσης του περιβάλλοντος στο άτομο, μετά στην κοινωνία και μετά πάλι στο άτομο.

Η σειρά με την οποία θα παρουσιαστούν τα διάφορα στοι-

χεία αποτελεί ένα ακόμα πρόβλημα (προθετικότητα). Μια λογική σειρά θα μπορούσε να είναι από τα λιγότερο προς τα περισσότερα σπουδαία, από τα απλά στα σύνθετα, από τα υλικά στα πνευματικά κλπ. Λογικό είναι επίσης να προτάξουμε κάτι το οποίο θεωρούμε απαραίτητο για την κατανόηση του επομένου.

Το πλάνο

Τώρα κατατάσσουμε τις σειρές τη μια μετά την άλλη ανάλογα με τη σχέση που έχουν μεταξύ τους. Καταρτίζουμε λοιπόν ένα σχέδιο, ένα πλάνο, και αναρωτιόμαστε: «πώς να αρχίσω;» και «πώς να τελειώσω;» Πρέπει να διαχωρίσουμε με σαφήνεια τι θα περιλαμβάνει το κάθε τμήμα της Έκθεσής μας και πώς θα ταξινομήσουμε το υλικό μας μέσα στην κάθε ενότητα, για να κτίσουμε ένα οργανωμένο και ολοκληρωμένο σύνολο. Υπάρχουν πολλών ειδών πλάνα¹⁸ και όλα μπορούν να γίνουν δεκτά, αν διακρίνονται από καθαρότητα, λογική συνέπεια και εξελικτική πορεία.

α. Το πλάνο - κατάλογος: Στο πλάνο αυτό απαριθμούμε σαν σε κατάλογο τα διάφορα επιχειρήματα παρουσιάζοντας όχι μια σταδιακή εξέλιξη, αλλά μια στατική διαπίστωση. Το πλάνο αυτό προκαλεί συνήθως την ανία του αναγνώστη, γιατί καθώς του λείπει τελείως ο δυναμισμός είναι δύσκολο να δημιουργήσει μια εσωτερική εξελικτική πορεία. Τον τύπο αυτό πλάνου τον χρησιμοποιούμε μόνο σε έσχατη ανάγκη και στην περίπτωση αυτή προσέχουμε να αφήνουμε για το τέλος τα πιο σπουδαία, για να συγκρατήσουμε το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

β. Το διαλεκτικό πλάνο: Ο τύπος αυτός πλάνου περιλαμβάνει τρία μέρη: τη θέση, όπου αναπτύσσεται κάποια άποψη του προβλήματος που εξετάζεται, π.χ. η διαφήμιση είναι αρνητική· την αντίθεση, όπου αναπτύσσονται φαινομενικά αντίθετα επιχειρήματα από αυτά της θέσης, π.χ. οι θετικές συνέπειες της διαφήμισης· και τη σύνθεση, όπου ξεπερνώντας τη φαινομενική αντίθεση καταλήγει κανείς σε μια γνώμη με περισσότερες αποχρώσεις ή στην αρχή της λύσης του προβλήματος, π.χ. η διαφήμιση όχι μόνο είναι ωφέλιμη στην οικονομική ζωή, αλλά και πρέπει να... Το πλάνο αυτό δεν ταιριάζει σε όλα τα θέματα· πώς να αναπτύξει κανείς την αντίθεσή του π.χ. στη φιλία; Η αντίθεση δεν πρέπει απλώς να αντιλέγει στη θέση, πρέπει μόνο να προσθέτει έναν αριθμό περιορισμών. Αν στη σύνθεση παίρνουμε θέση υπέρ ή

κατά του θέματος, τότε κρατούμε για την αντίθεση αυτό που αντιστοιχεί στη δική μας θέση και το πραγματευόμαστε διεξοδικά στη σύνθεση.

γ. Το πλάνο: πρόβλημα - αίτια - λύσεις. Περιλαμβάνει κι αυτό τρία μέρη: Στο πρώτο τίθεται το πρόβλημα και παρουσιάζονται οι διάφορες πλευρές του. Στο δεύτερο αναφέρονται οι διάφορες αιτίες του προβλήματος ή προβάλλονται εξηγήσεις για την μη επίλυσή του ως τώρα. Στο τρίτο μέρος αναφέρονται οι δυνατές λύσεις, πώς δηλαδή θα μπορούσαμε να περιορίσουμε την έκταση ή την ένταση του προβλήματος. Κι αυτό το πλάνο δεν ταιριάζει σε όλα τα θέματα, παρά μόνο σε όσα θέτουν ένα πρόβλημα. Το πρώτο μέρος παίζει σπουδαίο ρόλο, γιατί καλούμαστε δείχνοντας την έκταση του προβλήματος να κινήσουμε το ενδιαφέρον του αναγνώστη ή την ανησυχία του. Η χρησιμοποίηση αυτού του πλάνου απαιτεί την πρόταση λύσεων σοβαρών και ρεαλιστικών.

δ. Το πρωτότυπο πλάνο: Ο τύπος αυτού του πλάνου δεν είναι προκατασκευασμένος αλλά τον εμπνέει το ίδιο το θέμα. Καθένα από τα μέρη του αντιστοιχεί σε μια από τις πιο σημαντικές πλευρές του προβλήματος, π.χ. διαφήμιση και καταναλωτής, διαφήμιση και περιβάλλον, διαφήμιση και οικονομική ζωή. Αυτός ο τύπος είναι ο πιο καλός αλλά και ο πιο δύσκολος λόγω της ιδιοτυπίας του. Δυσκολίες αντιμετωπίζει κανείς στην εκλογή των μερών (πρέπει να είναι της ίδιας περίπου σπουδαιότητας) καθώς και στην αποφυγή να μπλέξει το ένα μέρος με το άλλο και να πει δυο φορές τα ίδια πράγματα, π.χ. διαφήμιση και καταναλωτής, διαφήμιση και περιβάλλον, κίνδυνοι της διαφήμισης. Πρέπει να προσέξουμε ώστε να πραγματευθούμε ολόκληρο το θέμα. Για το σκοπό αυτό μπορούμε να θέτουμε στον εαυτό μας ερωτήματα όπως: τι ακριβής καθορισμός των ορίων του προβλήματος; πώς; ποιες είναι οι διάφορες μορφές και εκδηλώσεις του προβλήματος; γιατί; αιτίες, προέλευση και εξήγηση του προβλήματος. Τα ερωτήματα αυτά δεν μας δίνουν το πλάνο, αλλά μας βοηθούν να το κάνουμε.

Σύνταξη της Έκθεσης

Για περισσότερη σαφήνεια και καθαρότητα αναπτύσσουμε μια ιδέα σε μια παράγραφο. Οι ιδέες που αναπτύσσονται σε μια παράγραφο έχουν μεταξύ τους λογικές σχέσεις. Η σύνδεση μιας ιδέας

με μιαν άλλη γίνεται πιο φανερή με τη χρήση συνδυαστικών λέξεων - φράσεων. Είναι αυτό που ονομάζουμε στην Έκθεση *τεχνική μετάβασης*, ο τρόπος δηλ. να βοηθήσουμε τον αναγνώστη να παρακολουθεί εύκολα την ανάπτυξη, όπως τα σήματα της τροχαίας βοηθούν τον οδηγό. Ο πιο κοινός τρόπος να σηματοδοτήσουμε την πορεία μας είναι η χρήση ειδικών μεταβατικών λέξεων.

Άλλοτε η μια ιδέα προστίθεται στην άλλη· τότε τις συνδέουμε με τη βοήθεια συνδυαστικών λέξεων:

- Όταν δυο ιδέες συγκλίνουν, τις συνδέουμε με τα: *ακόμα, αφετέρου, εξάλλου, επίσης.*

- Όταν δυο ιδέες συμπληρώνουν η μια την άλλη, με τα: *αφενός ... αφετέρου, κατά πρώτο .. κατά δεύτερο λόγο, πρώτα - πρώτα ... ύστερα.*

- Όταν υπερθεματίζουμε τονίζοντας τη δεύτερη ιδέα περισσότερο από την πρώτη, με τα: *όχι μόνο ... αλλά ακόμα, όχι μόνο ... αλλά επίσης, επί πλέον...*

- Όταν πολλές ιδέες συμπληρώνουν η μία την άλλη, με τα: *αφενός ... αφετέρου ... τέλος, κατά πρώτο .. κατά δεύτερο λόγο ... κατά τρίτο λόγο, πρώτα - πρώτα ... ύστερα ... τέλος.*

Άλλοτε πάλι μια ιδέα εκφράζει κάποιο περιορισμό διατυπώνοντας κάποια επιφύλαξη· τότε χρησιμοποιούμε τα: *αλλά, όμως, ωστόσο, κι όμως.*

Επίσης μια ιδέα μπορεί να παρουσιάζει κάποια αντίθεση προς την προηγούμενη· τότε χρησιμοποιούμε τα: *απεναντίας, αντίθετα, αντίστροφα, αντί γι αυτό.*

Τέλος, όταν πρόκειται να εκφραστεί μια δυνατότητα εκλογής, μια εναλλακτική λύση, χρησιμοποιούμε τα: *είτε ... είτε, ή ... ή.*

Οι συνδυαστικές αυτές λέξεις όσο κι αν είναι χρήσιμες για τη συνοχή του κειμένου, δε φτάνουν από μόνες τους, για να δημιουργήσουμε τη δομή του λόγου· παίζουν επικουρικό ρόλο και τονίζουν τους λογικούς αρμούς. Δεν πρέπει φυσικά να χρησιμοποιούνται στην τύχη ούτε να γίνεται κατάχρησή τους, γιατί κατατούν κοινοτυπίες και αδυνατίζουν το ύφος μας.

Όταν τελειώνουμε το ένα μέρος της Έκθεσης και θέλουμε να περάσουμε στο άλλο, συνδέουμε αυτά τα δύο μέρη και δεν τα παραθέτουμε απότομα. Η μετάβαση πρέπει να είναι σαφής και χωρίς υπερβολές.

Συγγραφή της Έκθεσης

Πρόλογος

Ο πρόλογος μπορεί να αποτελείται είτε από μια πρόταση μόνο είτε από μια ολόκληρη παράγραφο και μ' αυτόν αναγγέλλουμε το θέμα και το πλάνο. Όπως και να είναι, πρέπει συγχρόνως να διεγείρουμε την επιθυμία του αναγνώστη να μας προσέξει και να συμφωνήσει μαζί μας και προετοιμάσουμε την εξέλιξη της Έκθεσης. Εδώ λοιπόν η σαφήνεια και η ακρίβεια είναι απολύτως απαραίτητες.

Πρέπει να προσέξουμε να μη θίξουμε θέματα που ζητιέται να αναλυθούν διεξοδικά παρακάτω. Κινούμαστε στην προϊστορία του θέματος (π.χ. μια ιστορική αναδρομή) ή στην περιφέρεια του θέματος (γενικές έννοιες που περιλαμβάνουν το ζητούμενο μπορούν να αναλυθούν και να σχολιαστούν· αν π.χ. το θέμα αφορά τις σχολικές γιορτές, μπορεί κανείς να ξεκινήσει αναλύοντας την έννοια: *σχολείο* ή την έννοια: *γιορτή*). Τέλος μπορούμε στον πρόλογο να κάνουμε μια αδρομερή παρουσίαση του πλάνου που πρόκειται να ακολουθήσουμε.

Δεν είναι υποχρεωτικό να αρχίσει κανείς από τον πρόλογο. Αποτελεί πολύ βασικό τμήμα της Έκθεσης και πρέπει μ' αυτόν να προκαλέσουμε το ενδιαφέρον του αναγνώστη να διαβάσει το κείμενό μας. Μπορούμε τον πρόλογο να τον συντάσσουμε αφού τελειώσουμε την εργασία μας στο πρόχειρο, γιατί θέτει το πρόβλημα και επισημαίνει τις γενικές γραμμές της αποδεικτικής εργασίας.

Κύριο μέρος

Το κύριο μέρος αποτελεί τα τρία τέταρτα της Έκθεσης και σ' αυτό εκπληρώνουμε τους σκοπούς που τέθηκαν στον πρόλογο.

Κάθε παράγραφος αναπτύσσει ένα στοιχείο του πλάνου μας και πρέπει να διακρίνεται για την πληρότητα, την ενότητα και τη συνοχή της. Δεν αποτελεί μια τυπική διαίρεση της σελίδας αλλά είναι ένα στάδιο της σκέψης μας. Μια καλή παράγραφος αναπτύσσει μια ιδέα που πρέπει να έχει άμεση σχέση με το θέμα ολόκληρης της Έκθεσης.

Όταν εκφράζουμε μια ιδέα, την τεκμηριώνουμε, για να φανεί ότι αυτή στηρίζεται στην πραγματικότητα. Τίποτα δε γίνεται δεκτό, αν δεν αποδειχθεί. Μπορούμε στην εισαγωγή της τεκμη-

ρίωσης να χρησιμοποιούμε τα: *έτσι, πράγματι, για παράδειγμα* κλπ.

Οι φράσεις πρέπει να είναι σύντομες και καλά συνταγμένες, για να βοηθήσουμε τον αναγνώστη να καταλάβει καλύτερα αυτό που θέλουμε να πούμε. Το λεξιλόγιο πρέπει να είναι απλό αλλά και ακριβές· πρέπει να αποφεύγουμε σπάνιους ή λόγιους όρους και λέξεις - φράσεις που δεν τις κατέχουμε τέλεια.

Στο μέρος αυτό χρειάζεται να επικεντρώσουμε όλη την προσοχή μας και να δώσουμε τη μεγαλύτερη βαρύτητα. Τα ζητούμενα του θέματος μπορεί να είναι: αίτια, συνέπειες, προτάσεις ή κάτι άλλο συναφές. Κάθε επιμέρους στοιχείο πρέπει να αναλύεται αυτοτελώς και χωρίς επικαλύψεις. Να αποφύγουμε το άγχος να τα γράψουμε όλα μαζί. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι η διαίρεση αυτή έτσι κι αλλιώς γίνεται για λόγους μεθοδολογικούς και μόνο, ενώ στην πραγματικότητα τα πράγματα έχουν μια ολότητα αδιάσπαστη. Η μεθοδολογική αυτή διαίρεση επιβάλλεται από τη φύση του ανθρώπινου λόγου (ο ανθρώπινος λόγος διακρίνεται για τη γραμμικότητά του σε αντίθεση π.χ. με έναν ζωγραφικό πίνακα). Επομένως ούτε εμείς μπορούμε να τα πούμε όλα μαζί, ούτε ο αναγνώστης μας να τα καταλάβει.

Στην ανάλυση των επιμέρους θεμάτων στόχος μας είναι η αποφυγή της περιπτωσιολογίας και η αναφορά σε πράγματα γενικότερης αξίας και ενδιαφέροντος. Στη συνέχεια μπορούμε να εξειδικεύσουμε αυτές τις γενικότητες. Αντί π.χ. να μιλήσουμε για την εισαγωγή συναλλάγματος και την καταπολέμηση της ανεργίας, πρέπει πρώτα να αναφερθούμε στις θετικές επιπτώσεις των εξαγωγών π.χ. ή του τουρισμού στην εθνική οικονομία.

Ο ρόλος των παραθεμάτων - παραδειγμάτων πρέπει να είναι επικουρικός και μόνο. Η Έκθεση είναι δική μας υπόθεση, τις δικές μας απόψεις ζητούν. Αν παρόλα αυτά κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε κάποιο παράθεμα ή παράδειγμα, να φροντίσουμε να είναι σύντομο και τόσο γνωστό, ώστε να μη χρειάζεται καμιά επεξήγηση ή διευκρίνιση.

Επίλογος

Ο επίλογος ολοκληρώνει τη διαπραγμάτευση του θέματος και ειδοποιεί για το τέλος της Έκθεσης. Μπορεί να αποτελείται είτε από μια πρόταση μόνο στο τέλος της τελευταίας παραγράφου είτε

από μια ολόκληρη παράγραφο. Στον επίλογο μπορούμε να συνοψίζουμε την κύρια ιδέα που αναπτύξαμε στην Έκθεση, να την επαναλαμβάνουμε με διαφορετικά λόγια ή να προτείνουμε κάτι σημαντικό. Δεν πρέπει στον επίλογο να ανοίξουμε καινούργια θέματα. Αν δεν είναι ευρηματικός, τότε να είναι το πολύ-πολύ μια ανακεφαλαίωση ή και να ταυτίζεται με τις προτάσεις. Είναι το τέρας της όλης διαδικασίας και μπορεί να σταθεί καθοριστικός για το αν ο αναγνώστης θα αποδεχτεί ή όχι τις θέσεις μας ή θα αδιαφορήσει.

Τελικός έλεγχος

Το τελευταίο στάδιο πριν το τελικό γράψιμο είναι να διορθώσουμε και να βελτιώσουμε το κείμενό μας στα εξής:

α. *περιεχόμενο*: Ελέγχουμε την ποιότητα των ιδεών μας ως προς το κατά πόσο είναι αληθινές, σαφείς και συγκεκριμένες ώστε να κρατήσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

β. *οργάνωση*: Μπορούμε να βελτιώσουμε τη σειρά έκθεσης των θέσεών μας χωρίς να διστάζουμε να προσθέσουμε ή να αφαιρέσουμε ιδέες ή παραγράφους.

γ. *παράγραφοι*: ελέγχουμε αν η διάταξη των παραγράφων δείχνει τη συστηματική ανάπτυξη των ιδεών μας, αν κάποιες προτάσεις θα έπρεπε να αποτελέσουν ξεχωριστή παράγραφο, αν η ροή των σκέψεων μέσα από τις παραγράφους είναι φυσική.

δ. *μεταβάσεις*: ελέγχουμε αν η μετάβαση από τη μια παράγραφο στην άλλη, από τη μια ιδέα στην άλλη γίνεται κατά τρόπο φυσικό και ομαλό.

Ειδικά θέματα για τη διδασκαλία

Τίτλος - Θέμα - Θέση

Τίτλος: είναι μια πρόταση ή σειρά από προτάσεις που δίνονται για επεξεργασία. Ως τίτλοι μπορούν να δοθούν παροιμίες, γνώμες τρίτων, ποιητικά αποσπάσματα, ρητά ή ακόμα και εικόνες. Τίτλος είναι ό,τι γράφεται στον πίνακα ή το τετράδιο. Παραδείγματα:

α. *Σκοπός της ποινής δεν είναι η εκδίκηση αλλά ο σωφρονισμός.*

β. Εδώ δεν είναι να είμαι εγώ πάνω από σένα ή εσύ πάνω από μένα, εδώ είναι να είναι ο καθένας μας πάνω από τον εαυτό του.

Θέμα: είναι μια ερωτηματική πρόταση (ή προτάσεις) του τύπου $A \rightarrow B$; η οποία παράγεται από τον τίτλο και περιέχει τη νοηματική της ουσία. Το θέμα περιγράφει το ερώτημα που θέτει ο τίτλος. Παραδείγματα:

α. Σκοπός της ποινής είναι η εκδίκηση ή ο σωφρονισμός;

β. Ο ανταγωνισμός με τον εαυτό μας είναι προτιμότερος από τον ανταγωνισμό με τους άλλους; ή Η βελτίωση του εαυτού μας είναι προτιμότερη από τον ανταγωνισμό με τους άλλους;

Θέση: είναι η προσωπική απάντηση που δίνεται στην ερώτηση του θέματος. Η απάντηση αυτή έχει ως αφετηρία συγκροτημένες από πριν απόψεις με βάση την προσωπική ιδεολογία, την εμπειρία, τις γνώσεις κλπ. Η θέση ως απάντηση έχει τη μορφή: $A \rightarrow B$. Παραδείγματα:

α. Η ποινή έχει σαν σκοπό το σωφρονισμό.

β. Ο ανταγωνισμός με τον εαυτό μας είναι προτιμότερος από τον ανταγωνισμό με τους άλλους. ή Η βελτίωση του εαυτού μας είναι προτιμότερη από τον ανταγωνισμό με τους άλλους.

Από τη θέση στις κρίσεις και στο σχεδιασμό του δοκιμίου

Αρχικά παίρνουμε τη θέση $A \rightarrow B$ που είναι η αποδεικτέα πρόταση και αναλύουμε τις έννοιες A και B . Οι αναλυμένες αυτές έννοιες είναι πάντοτε ουσιαστικά ή ουσιαστικά με προσδιορισμούς. Κάθε έννοια παίρνει το πραγματικό της νόημα ανάλογα με τη λειτουργική αξία που έχει και ανάλογα με το ποιες άλλες μπορούν να την αντικαταστήσουν (συνταγματικές και παραδειγματικές σχέσεις). Μετά την ανάλυση των εννοιών τις διαπλέκουμε μεταξύ τους χρησιμοποιώντας «συνδεδεικτά» ρήματα. Το αποτέλεσμα αυτής της διαπλοκής των εννοιών είναι οι κρίσεις. Διαβάζουμε κατόπιν τις κρίσεις και ελέγχουμε αν αποδεικνύουν την αρχική μας θέση. Αν διαπιστώσουμε ότι αυτές εξαντλούν την αποδεικτέα θέση, τις ταξινομούμε σχεδιάζοντας έτσι το δοκίμιο ώστε αυτές να αποτελούν το κυρίως θέμα και η αρχική πρόταση $A \rightarrow B$ να είναι ο επίλογος. Το σχεδιασμό του δοκιμίου μας δείχνει το σχήμα:

{επειδή}	1) κρίση α1	→	β1	
	2) κρίση α2	→	β2	
	3) κρίση α3	→	β3	κυρίως θέμα
	4) κρίση α4	→	β4	
	5) κρίση α5	→	β5	

{Γι αυτό, άρα} Θέση: A → B Επίλογος

Παράδειγμα: α. Τίτλος: «Στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, τις κοινωνίες της αφθονίας, ο καταναλωτισμός είναι κυρίαρχη νοοτροπία και πρακτική. Πιστεύετε ότι σ' αυτόν οφείλεται, σ' ένα μεγάλο βαθμό, το φαινόμενο της αλλοτρίωσης, δηλ. η αποξένωση από τον ίδιο μας τον εαυτό όσο και από τους συνανθρώπους μας;»

β. Θέμα: Η αλλοτρίωση οφείλεται στον καταναλωτισμό;

γ. Θέση: [Επειδή ζούμε στις σύγχρονες κοινωνίες της αφθονίας κι έχουμε εμπειρία του ρόλου της κατανάλωσης κι ό,τι αυτή συνεπάγεται, πιστεύουμε ότι:] Ο καταναλωτισμός οδηγεί στην αλλοτρίωση.

α. Ανάλυση εννοιών:

καταναλωτισμός

κατανάλωση – ξόδεμα

δαπάνη – σπατάλη

διαφήμιση – κατάχρηση

αφθονία - πρόσκαιρη ευφορία

καταναλωτική απληστία

ψευδής ευημερία

καταναλωτικά πρότυπα

ικανοποίηση τεχνητών αναγκών

αλλοτρίωση

αποξένωση – άγχος

αποπροσανατολισμός

φόβος – φοβία

αδιέξοδο – κατάθλιψη

μοναξιά - απομόνωση

συναισθηματική αδράνεια

έλλειψη επικοινωνίας

απώλεια της κοινωνικότητας

β. Διαπλοκή των εννοιών και παραγωγή κρίσεων:

• 1. Η ικανοποίηση τεχνητών αναγκών δημιουργεί φαινόμενα συναισθηματικής αδράνειας

- 2. Οι καταναλωτικές καταχρήσεις προκαλούν παθητική στάση.
- 3. Η καταναλωτική απληστία επιτείνει το άγχος.
- 4. Η αποδοχή καταναλωτικών προτύπων επαυξάνει το αίσθημα της μοναξιάς.
- 5. Η επιδίωξη της πρόσκαιρης ευφορίας συντελεί στην απώλεια της κοινωνικότητας.

γ. Σχεδιασμός του δοκιμίου:

Επειδή:

- 1. Η ικανοποίηση τεχνητών αναγκών δημιουργεί φαινόμενα συναισθηματικής αδράνειας,
- 2. Οι καταναλωτικές καταχρήσεις προκαλούν παθητική στάση,
- 3. Η καταναλωτική απληστία επιτείνει το άγχος,
- 4. Η αποδοχή καταναλωτικών προτύπων επαυξάνει το αίσθημα της μοναξιάς,
- 5. Η επιδίωξη της πρόσκαιρης ευφορίας συντελεί στην απώλεια της κοινωνικότητας,

Γι αυτό: Ο καταναλωτισμός οδηγεί στην αλλοτρίωση.

Παρατηρήσεις: Στο σχεδιασμό χρησιμοποιούμε μόνο τις κρίσεις που μπορούν να αποδώσουν στην ανάπτυξη και την επιχειρηματολογία. Δεν αρκεί η παράθεση των κρίσεων αλλά χρειάζεται η αλληλοδιαδοχή τους να βασίζεται σε λογικές που αναδεικνύουν την αρχιτεκτονική της σκέψης και διευκολύνουν τη συνεκτικότητα του δοκιμίου.

Από την κρίση στο επιχείρημα

Επιχείρημα είναι η λογική κατασκευή που γίνεται, για να βεβαιώσει ή να ανασκευάσει κάποια κρίση. Ένα τυπικό επιχείρημα περιλαμβάνει:

- α. κρίση: μια πρόταση που περιέχει θέση, διαπίστωση, γνώμη, υπόθεση, ισχυρισμό ή ένσταση.
- β. αιτιολογία: αιτιολογική πρόταση που μπορεί να αρχίζει με τα: επειδή, γιατί, αφού, εφόσον, καθόσον, καθότι και δικαιολογεί την κρίση.

• γ. αναφορά: πρόταση αναφορική ή συμπερασματική που μπορεί να αρχίζει με τα: *που, ο οποίος, ώστε, με αποτέλεσμα να..., γεγονός που...* και να στηρίζει την αιτιολογία.

• δ. παράδειγμα: Μπορεί να είναι μια βεβαιωμένη ιστορική αλήθεια ή μια παρατήρηση από την καθημερινή ζωή που ενισχύει το θέμα.

Το επιχείρημα επιβεβαιώνει τις κρίσεις, αίρει τις αμφιβολίες και θεμελιώνει τις θέσεις. Η αξία του έγκειται στην πειστική του δύναμη καθώς τίποτα δεν μπορεί να γίνει δεκτό, αν δεν τεκμηριώνεται και δεν στηρίζεται επαρκώς.

Παρατηρώντας τη σχέση των στοιχείων του επιχειρήματος διαπιστώνουμε ότι:

• α. Η κρίση πρέπει να εκφράζει τη σχέση: $A \rightarrow B$; Είναι μια πρόταση που πρέπει να αποδειχτεί.

• β. Η αιτιολογία αποτελεί μια νέα λογική κρίση που παίρνει τη μορφή αιτιολογικής πρότασης, όπου το υποκείμενό της είναι επιμέρους έννοια του υποκειμένου της κρίσης (A) και το κατηγορούμενό της είναι επιμέρους έννοια του κατηγορουμένου της κρίσης (B): γιατί $\alpha_1 \rightarrow \beta_1$.

• γ. Η αναφορά αποτελεί και αυτή μια νέα λογική κρίση που παίρνει τη μορφή πρότασης αναφορικής ή συμπερασματικής, όπου το υποκείμενο πρέπει να είναι το β_1 της αιτιολογίας: που ή ώστε $\beta_1 \rightarrow \beta_2$.

• δ. Το παράδειγμα επιβεβαιώνει την κρίση και την ενισχύει θετικά.

Το τυπικό επιχείρημα επομένως ακολουθεί το σχήμα:

	A	→	B
γιατί	α_1	→	β_1
που ή ώστε	β_1	→	β_2

Παράδειγμα

Παράδειγμα: Κατασκευάζουμε ένα τυπικό επιχείρημα για μια από τις κρίσεις που διατυπώσαμε παραπάνω:

Κρίση: *Η καταναλωτική απληστία δημιουργεί φαινόμενα άγχους,*

Αιτιολόγηση: *διότι οι ανικανοποίητες καταναλωτικές επι*

θυμίες (α1) προκαλούν εκνευρισμό και ανησυχία (β1)

Αναφορά: γεγονός που (ο εκνευρισμός και η ανησυχία) (β1) επιβάλλει εξοντωτικούς ρυθμούς (β2).

Παράδειγμα: Στις αναπτυνγμένες κοινωνίες παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά νευρώσεων. Οι κοινωνικοί λόγοι σήμερα αποδίδουν αυτό το φαινόμενο στις ανικανοποίητες καταναλωτικές προσδοκίες των ατόμων.

Μετά την κατασκευή ελέγχουμε με βάση το σχήμα την ορθότητα του επιχειρήματος.

Μετασχηματισμός του επιχειρήματος με στόχο το προσωπικό ύφος

Ένα τυπικό επιχειρήμα: «Η συνήθεια των ενηλίκων να δίνουν διαρκώς συμβουλές ενοχλεί τους νέους, γιατί τα παιδιά και οι έφηβοι δεν έχουν ανάγκη από λόγια, αλλά από παραδείγματα, που μπορούν να τους χρησιμεύσουν ως πρότυπα· είναι ενοχλητικό για το νέο να τον συμβουλεύουν “μην καπνίζεις” και την ίδια ώρα οι συμβουλάτορες να κρατούν το τσιγάρο στο χέρι».

Το τυπικό αυτό επιχειρήμα θα μπορούσε να μετασχηματιστεί ως εξής:

α. Με πρόταξη του παραδείγματος: «“Μην καπνίζεις” συμβουλεύουν οι ενήλικοι τον νέο και την ίδια στιγμή κρατούν το τσιγάρο στο χέρι. Είναι φυσικό λοιπόν να μη μπορούν να χρησιμεύσουν ως πρότυπα, γιατί τα παιδιά και οι έφηβοι δεν έχουν ανάγκη από λόγια, αλλά από παραδείγματα και μάλιστα συνεπή παραδείγματα, καθώς διαφορετικά το μόνο που πετυχαίνουν οι συμβουλές είναι να προκαλέσουν δυσφορία και ενόχληση».

β. Με πρόταξη της αναφοράς:

«Οι νέοι έχουν ανάγκη από πρότυπα κι όχι από μεγαλόστομες συμβουλές που ενοχλούν καθώς έρχονται σε αντίθεση με τις ενέργειες των μεγάλων. Δεν είναι δυνατό ένας ενήλικος να συμβουλεύει τον νέο να μην καπνίζει την ώρα που ο ίδιος είναι μανιώδης καπνιστής. Τότε μόνο τη δυσφορία και την απόρριψη από την πλευρά του νέου προκαλεί».

γ. Με πρόταξη της αιτιολογίας:

«Οι νέοι δεν έχουν ανάγκη από λόγια αλλά από παραδείγματα. Τα πρότυπα τους λείπουν και όχι οι συμβουλές που τους ενοχλούν, κυρίως όταν προέρχονται από ενήλικους των οποίων η αναντιστοιχία έργων και συμβουλών είναι προκλητική».

Το τυπικό επιχείρημα θα μπορούσε ακόμα να αραιώσει

α. Με την ανάλυση του Α και Β:

«Οι ενήλικοι συνηθίζουν να δίνουν διαρκώς συμβουλές· νιώθουν πως αυτό είναι συστατικό στοιχείο του ρόλου τους ως "μεγάλων". Η εμμονή τους όμως στη διαρκή παροχή συμβουλών ενοχλεί τους νέους. Οι έφηβοι κυρίως δυσανασχετούν και πολλές φορές αντιδρούν βίαια και απορριπτικά, γιατί δεν έχουν ανάγκη από λόγια και προτροπές αλλά από παραδείγματα. Έχουν ανάγκη από πρότυπα ικανά να τους στηρίξουν και να τους βοηθήσουν, πρότυπα αξιόπιστα, στα οποία μπορούν θετικά να προσβλέπουν. Κατά κανένα τρόπο δεν είναι δυνατό να γίνει αποδεκτός ο αυτόκλητος συμβουλάτορας που προτρέπει τον νέο να μην καπνίζει, ενώ ο ίδιος την ίδια στιγμή που παρέχει τη συμβουλή απολαμβάνει το τσιγάρο του. Απλώς με τη συμπεριφορά του προκαλεί· ~~κ~~ ο έφηβος απορρίπτει και το συμβουλάτορα και τη συμβουλή!».

β. Με την επαύξηση της αιτιολογίας:

«Η συνήθεια των ενήλικων να δίνουν διαρκώς συμβουλές ενοχλεί τους νέους, γιατί τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη από λόγια αλλά από παραδείγματα. Δε χρειάζονται ηθικοπλαστικές προτροπές, αλλά πρότυπα που να σεβαστούν και να τιμήσουν. Δε θέλουν καταναγκαστικούς κανόνες, αλλά ανθρώπους που να τους έχουν δοκιμάσει και να τους έχουν τηρήσει. Είναι έτοιμοι να αποδεχτούν το σεβασμό στους κανόνες, αρκεί αυτός που τους επιβάλλει να τους τηρεί· γιατί –πώς να το κάνουμε– είναι κάτι παραπάνω από ενοχλητικό για έναν νέο να τον συμβουλευουν για τα αρνητικά αποτελέσματα του καπνίσματος και την ίδια στιγμή αυτοί που τον συμβουλευούν να καπνίζουν!»

γ. Με την επαύξηση της αναφοράς:

«Η συνήθεια των ενήλικων να δίνουν διαρκώς συμβουλές ενοχλεί τους νέους, γιατί τα παιδιά και οι έφηβοι δεν έχουν ανάγκη από λόγια, αλλά από παραδείγματα, που μπορούν να τους εμπνεύσουν, να τους χρησιμεύσουν ως πρότυπα και να τους βοηθήσουν ουσιαστικά στις επιδιώξεις τους. Σκεφτείτε, είναι δυνατό

ένας πατέρας να συμβουλεύει το γιο του για τα ολέθρια αποτελέσματα του καπνίσματος, ενώ ο ίδιος είναι μανιώδης καπνιστής, και να μη εξεγείρεται ο γιος του;»

Τέλος το επιχείρημα μπορεί να μετασχηματιστεί με αρνητική προβολή της κρίσης:

«“Οι νέοι δεν παίρνουν από λόγια· κάθεται να κουβεντιάσεις μαζί τους και δεν έχουν διάθεση, σ’ απορρίπτουν με προκλητικό τρόπο”. Τέτοια λόγια ακούγονται πολύ συχνά από τους ενήλικους και περιγράφουν μια συνηθισμένη πλέον κατάσταση. Οι νέοι ενοχλούνται από τις συμβουλές των μεγάλων· γιατί όμως; Οι σημερινοί νέοι δεν έχουν ανάγκη από λόγια. Τα παραδείγματα τους λείπουν. Τα πρότυπα, που μπορούν να τους χρησιμεύσουν και να τους σταθούν βοηθοί. Και συχνά οι μεγάλοι δίνουν συμβουλές που οι ίδιοι έχουν παραβεί· σαν τον πατέρα εκείνο που έκανε μάθημα στο γιο του κατά του καπνίσματος με το τσιγάρο στο στόμα. Τι να κάνει το παιδί; Αρνιέται τις συμβουλές διότι απορρίπτει το συμβουλάτορα».

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ - ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗ – ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ¹⁹

Αξιολόγηση

Ως γενικός όρος η αξιολόγηση σημαίνει την κρίση ή εκτίμηση της αξίας μιας επικοινωνίας ή μιας μεθόδου σε σχέση με προσδιορισμένους στόχους και καθορισμένα κριτήρια. Συνοπτικά, είναι ένας τρόπος αναγνώρισης ή μη κάποιας αξίας. Καθημερινά αξιολογούμε τα πάντα σχεδόν με επαίνους, έκφραση δυσαρέσκειας, μορφασμούς κλπ. Ειδικότερα στο σχολείο η αξιολόγηση του μαθητή έγκειται στην αναγνώριση της θετικής ή αρνητικής αξίας στο αποτέλεσμα του παιδαγωγικού έργου πάνω στο μαθητή. Πληροφορεί τους μαθητές για την πρόδοό τους, τους δασκάλους για την ποιότητα της εργασίας τους, την πολιτεία για την επιτυχία των αναλυτικών της προγραμμάτων.

Αξιολογούμε μια Έκθεση σημαίνει ότι ελέγχουμε αν έχει κατακτήσει τους στόχους που επιδιώκουμε με τη διδασκαλία. Η προσεκτική και υπεύθυνη διόρθωση της Έκθεσης από το δάσκαλο δεν υποβιβάζει τους μαθητές, αλλά προάγει την ίδια τη διαδικασία της εκπαίδευσης.

Η διόρθωση έχει τις δικές της αρχές, η πιο σημαντική από τις οποίες είναι ότι είναι συνάρτηση της διδασκαλίας της Έκθεσης, αν βέβαια αυτή γίνεται συνειδητά, σκόπιμα και συστηματικά. Μια άλλη αρχή είναι εκείνη που επιτρέπει κάποια λάθη. Όταν διορθώνουμε όλα τα λάθη, απογοητεύουμε το μαθητή και πετυχαίνουμε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκουμε. Άλλωστε ένα μεγάλο μέρος των λαθών διορθώνεται αυτόματα με την επαφή με τα βιβλία, την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας, την ωρίμανση και την άσκηση στο γράψιμο.

Ο παράγοντας του υποκειμενισμού υπεισέρχεται σε κάθε

εξέταση, είναι όμως οφθαλμοφανής στην αξιολόγηση και βαθμολόγηση της Έκθεσης. Αυτό το στοιχείο διαβρώνει και δυναμιτίζει συνολικά το μάθημα και επαναφέρει τις σκέψεις για την κατάργησή του. Η αξιολόγηση χαρακτηρίζεται από υποκειμενισμό –ίσως και αυθαιρεσία– είτε επειδή οι βαθμολογητές δεν έχουν τα απαιτούμενα εφόδια είτε επειδή το μάθημα ή το συγκεκριμένο θέμα δε βοηθάει.

Ο υποκειμενισμός στην Έκθεση, που καταλογίζεται στο βαθμολογητή, οφείλεται σε πάρα πολλούς παράγοντες, οι οποίοι θα μπορούσαν να συνοψιστούν στην πείρα, την ψυχολογική κατάσταση, τις συναισθηματικές προτιμήσεις, την ιδιοσυγκρασία και ψυχосύνθεσή του, στις προσωπικές του πεποιθήσεις, τον ιδεολογικό του προσανατολισμό, τις κοσμοθεωρητικές του αντιλήψεις, την αισθητική και φιλοσοφική του παιδεία και πολλά άλλα. Εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι εκπαιδευτικοί δε διδάχτηκαν οργανωμένο μάθημα σχολικής αξιολόγησης και βαθμολογούν τελείως εμπειρικά.

Πέρα όμως από την προσωπικότητα του βαθμολογητή πρέπει να εντοπίσουμε και μια σειρά αιτίες που έχουν σχέση με το μάθημα καθαυτό. Η Έκθεση είναι μια πνευματική εκδήλωση του μαθητή και ως τέτοια δεν υπόκειται σε αυστηρή αιτιοκρατική ερμηνεία και μέτρηση. Άλλωστε στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, όπου ανήκει και η Έκθεση, δεν υπάρχουν αποδεκτά από όλους αντικειμενικά κριτήρια. Τέλος η αντικειμενικότητα πλήττεται θανάσιμα από την αοριστία στη διατύπωση κάποιων θεμάτων –κυρίως στις Γενικές Εξετάσεις. Πολλά θέματα είναι πολύ ανοιχτά και δεν περιορίζουν την απάντηση με συγκεκριμένες αναφορές, με αποτέλεσμα οι υποψήφιοι να αναπτύσσουν έναν πολύ μεγάλο αριθμό εννοιών και πολλά γραπτά να παραπέμπονται για αναβαθμολόγηση.

Για να πετύχουμε μια όσο γίνεται καλή και αντικειμενική αξιολόγηση της Έκθεσης, απαιτείται και καλά διατυπωμένο και ποιοτικό θέμα και ικανότητα και εξειδίκευση από μέρους του βαθμολογητή. Πρέπει ακόμα να έχουν προηγηθεί συγκεκριμένες κατευθύνσεις που αφορούν και τη διδασκαλία και τη διόρθωση, οι οποίες θα προσανατολίσουν τις προσπάθειές μας.

Απαιτείται πρώτα πρώτα από το βαθμολογητή ευρύτητα σκέψης και πνεύματος καθώς και κατοχή της σχετικής επιστημονικής μεθοδολογίας και του ορθολογικού τρόπου σκέψης. Η βα-

θμολόγηση πρέπει να είναι απαλλαγμένη από τυχόν υποκειμενικά κριτήρια του διορθωτή. Για το λόγο αυτό πρέπει να γίνεται με ψυχραιμία, δίχως προκαταλήψεις και δίχως εξάρσεις απογοήτευσης ή ενθουσιασμού. Επομένως και η αυστηρότητα και η επιείκεια απομακρύνουν από την αντικειμενική βαθμολόγηση. Δεν πρέπει να ενδιαφέρει το βαθμολογητή η θέση την οποία υποστηρίζει ο μαθητής, αλλά ο τρόπος με τον οποίο την εκθέτει και τη στηρίζει. Σημασία έχει η συλλογιστική του πορεία και όχι η ίδια η θέση την οποία αναπτύσσει²⁰.

Πρέπει να καλλιεργούμε στο μαθητή και με τη διδασκαλία αλλά και με τη διόρθωση πνεύμα ελευθερίας και σεβασμού στις απόψεις των άλλων. Με την καλλιέργεια ελεύθερου πνεύματος απελευθερώνουμε το μαθητή, τον αποδεσμεύουμε από ψυχολογικές εμπλοκές, έτσι ώστε οι πνευματικές του δυνάμεις να λειτουργήσουν απαλλάσσοντας το γραπτό από συμβατικότητες και υποκρισίες, από την κενολογία και το ρητορισμό. Το μόνο που του ζητούμε είναι να διατυπώνει τις απόψεις του με σοβαρότητα, με υπευθυνότητα και τεκμήρια, με ευπρέπεια.

Στην πράξη βέβαια είναι αρκετά ως πολύ δύσκολο απόψεις που πιθανόν είναι αντίθετες με τις δικές μας να μην επηρεάζουν καθόλου τις εκτιμήσεις μας. Κι αυτό γιατί η κοσμοθεωρία και η ιδεολογία μας μας εμποδίζουν να δούμε τελείως απροκατάληπτα την άποψη του άλλου που βρίσκεται έξω από το δικό μας ιδεολογικό κόσμο. Αν ωστόσο οι βαθμολογητές είναι γνώστες της επιστημονικής μεθοδολογίας και με βάση αυτήν αξιολογούν την Έκθεση, μειώνονται οι κίνδυνοι να παρεισφρήσουν υποκειμενικά στοιχεία στην αξιολόγηση.

Η αξιολόγηση της Έκθεσης μπορεί να είναι και για μας ένα αρκετά ασφαλές κριτήριο για τη δική μας πορεία καθώς λειτουργεί και ως αξιολόγηση της διδασκαλίας. Μπορούμε έτσι να παρακολουθούμε την ποιοτική διαφοροποίηση της ομάδας των μαθητών μας κάτω από την επίδραση της διδασκαλίας μας. Λειτουργεί έτσι ένας μηχανισμός ανατροφοδότησης (feedback) του παιδαγωγικού έργου. Διαπιστώνουμε την καλή ή κακή επίδραση που ασκούμε με τη διδασκαλία μας από τη μια Έκθεση στην άλλη και τροποποιούμε ανάλογα τη μέθοδο και το περιεχόμενό της.

Βαθμολόγηση

Με την Έκθεση ο βαθμολογητής ελέγχει και αξιολογεί γενικά την πνευματική συγκρότηση του μαθητή και ειδικά την ικανότητά του να κατανοεί ένα πρόβλημα που αφορά τον άνθρωπο ή τον κόσμο γενικά, να παίρνει θέση απέναντί του και να εκφράζει με σαφήνεια και ακρίβεια τις προσωπικές του σκέψεις και θέσεις. Ειδικότερα με τη βαθμολόγηση γίνεται:

α. Έλεγχος κάποιων βασικών γνώσεων γύρω από τον άνθρωπο, τη ζωή, την κοινωνία, το περιβάλλον και τα προβλήματά τους.

β. Έλεγχος κατοχής της γλώσσας και των εκφραστικών ικανοτήτων.

γ. Έλεγχος του τρόπου σκέψης και της κριτικής ικανότητας.

δ. Έλεγχος γενικά της πνευματικής συγκρότησης και ωριμότητας.

Λίγο ως πολύ με την Έκθεση προσπαθούμε να ελέγξουμε τις βάσεις της πνευματικότητας του μαθητή μαζί και τις ικανότητες εκδήλωσής της.

Σύμφωνα και με τις σχετικές τεχνικές υποδείξεις προς τους βαθμολογητές των Γενικών Εξετάσεων²¹, το πρώτο πράγμα που καλείται να ελέγξει ο βαθμολογητής μετά από προσεκτική ανάγνωση της Έκθεσης είναι σε τι βαθμό κατανόησε ο μαθητής τα ζητούμενα του θέματος και πόσο ανταποκρίθηκε σ' αυτά. Έκθεση που δείχνει ότι είναι ολοφάνερα έξω από το θέμα βαθμολογείται το πολύ από 1 - 5.

Στη συνέχεια αξιολογούνται κατά σειρά:

A' το περιεχόμενο

Θετικά αξιολογούνται:

- Η ξεκάθαρη θέση του μαθητή απέναντι στο πρόβλημα, η προσωπική του άποψη, που μπορεί να είναι και αντίθετη με τις ως τώρα γνωστές και παραδεκτές απόψεις, με την προϋπόθεση ότι θα είναι τεκμηριωμένη. Ακριβώς τότε χρειάζεται η ψυχραιμία του καθηγητή να μην επηρεαστεί από τις προσωπικές του απόψεις.

- Οι γνώσεις και σκέψεις που χρησιμοποιεί ο μαθητής για να στηρίξει τη θέση του καθώς και η κριτική του ικανότητα. Ειδι-

κότερα πρέπει να προσεχτεί αν οι γνώσεις αυτές είναι απομωμωμένες και αποτελούν σταθερό κτήμα του μαθητή καθώς και αν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του θέματος και έχουν λειτουργική σχέση με αυτό.

- Η μετρημένη χρήση παραγγεμάτων, συμβουλών, ρητών και γνωμών που διατύπωσαν κάποιοι στοχαστές, με την προϋπόθεση ότι όλα αυτά έρχονται να ενισχύσουν τα λογικά επιχειρήματα που προηγήθηκαν.

- Ο τρόπος οργάνωσης της σκέψης, δηλαδή η ικανότητα να δίνει ο μαθητής στις σκέψεις του τη μορφή λογικών επιχειρημάτων με αποδεικτική δύναμη και αξία.

- Ο πλούτος και η ορθότητα των επιχειρημάτων.

- Η ελευθερία, η άνεση και η σοβαρότητα της σκέψης καθώς και η έλλειψη προκατάληψης και εριστικής διάθεσης.

- Τα στοιχεία αυτά έχουν ιδιαίτερη αξία και βαθμολογούνται με 1-10.

Αρνητικά αξιολογούνται:

- Οι φανερά παράλογες ή ακαθόριστες θέσεις.

- Η μη λογική τεκμηρίωση μιας έστω και ορθής σκέψης.

- Η φτωχή και περιορισμένη επιχειρηματολογία.

- Η απλή παράθεση ξένων και αναφομοιωτών γνώσεων καθώς και ο περιττός φόρτος ιστορικών και άλλων παραδειγμάτων ή η αλόγιστη χρήση γνωμών που διατύπωσαν άλλοι.

- Στοιχεία που δεν περιέχονται στα ζητούμενα του θέματος.

- Τα γενικά και αυθαίρετα συμπεράσματα.

- Η ανάπτυξη και επιμονή σε δευτερεύοντα στοιχεία σε βάρος των πρωτευόντων όπως και η κίνηση γύρω από το θέμα και όχι μέσα σ' αυτό.

B' Η διάρθρωση των σκέψεων

Θετικά αξιολογούνται:

- Η λογική διάταξη των σκέψεων, η οργανική και αρμονική σύνδεση μεταξύ τους, έτσι που να βγαίνει η μια μέσα από την άλλη κατά λογική ακολουθία· ακόμα η συγκρότηση των σκέψεων σε πειστικά επιχειρήματα.

- Η ορθή κατάταξη των επιχειρημάτων σε κλιμακωτή μορφή.

- Η προοδευτική αποκάλυψη και δικαιολόγηση της προσωπικής θέσης και η φυσική και αβίαστη κατάληξη σ' ένα λογικό συμπέρασμα.

- Η πρωτοτυπία και η ανεξαρτησία από προκαθορισμένα γενικά πρότυπα (καλούπια).

- Όλα αυτά βαθμολογούνται με 0-4 βαθμούς.

Αρνητικά αξιολογούνται

- Η έλλειψη καθορισμένης πορείας και η άτακτη παράθεση των σκέψεων και επιχειρημάτων.

- Η έλλειψη ενότητας είτε ανάμεσα στα μέρη (πρόλογο - κύριο θέμα - επίλογο) είτε ανάμεσα στις επιμέρους σκέψεις και τα επιχειρήματα.

- Η κυκλική πορεία στην ανάπτυξη η οποία δεν προωθεί τη σκέψη με νέες εμπνεύσεις, αλλά την επαναφέρει στο σημείο αφητηρίας με επαναλήψεις.

Γ' Η έκφραση ή μορφή

Θετικά αξιολογούνται:

- Η ακρίβεια της διατύπωσης, η σαφήνεια, η καθαρότητα και η μετρημένη χρήση των εκφραστικών μέσων.

- Η ομοιομορφία του λόγου σ' ολόκληρη την Έκθεση, πρόγραμμα που δείχνει ότι οι σκέψεις που διατυπώνονται είναι προσωπικό κτήμα του μαθητή.

- Ο λογικός, λεκτικός και εκφραστικός πλούτος.

Όλα τα στοιχεία αυτού του τύπου αξιολογούνται με 0-5.

Αρνητικά αξιολογούνται:

- Η εκφραστική ανακρίβεια, η ασάφεια, η αοριστία και ο επιφανειακός εκφραστικός πλούτος (βερμπαλισμός, κενολογία).

- Ο ρητορισμός, ο λογοτεχνισμός, η φλυαρία.

- Η εκφραστική δυσκαμψία και φτώχεια, που συχνά συνοδεύονται από μονότονη επανάληψη λέξεων και φράσεων.

- Η ανάμειξη της δημοτικής και της καθαρεύουσας.

- Τα γραμματικά και συντακτικά λάθη.

Συνολική θεώρηση

Η συνολική εικόνα του γραπτού σίγουρα είναι πολύ πιο χρήσιμη από την απλή τεχνοκρατική πρόσθεση των βαθμών που πήρε ο μαθητής στα επιμέρους τμήματα. Στη γενική εικόνα του γραπτού θετικά αξιολογούνται η ευανάγνωστη γραφή, το καθαρογραμμένο γραπτό, η ορθή χρήση των σημείων της στίξης, η διάκριση παραγράφων. Αρνητικά αξιολογούνται η ακαταστασία του γραπτού, η κακή χρήση της στίξης, η έλλειψη παραγράφων, οι συνεχείς διαγραφές λέξεων και φράσεων, οι μουντζούρες.

Από τη γενική θεώρηση μπορεί το γραπτό να αξιολογηθεί από 0-1 βαθμό.

Διόρθωση και απόδοση της Έκθεσης

Η απόδοση της Έκθεσης στην τάξη, όπως και η διόρθωση και αξιολόγηση, είναι συνάρτηση της διδασκαλίας και των στόχων της. Κατά την απόδοση ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί άμεσα με τους μαθητές, να εξηγήσει τους στόχους που επιδιώκε με τη συγκεκριμένη Έκθεση και να δείξει πόσο αυτοί επιτεύχθηκαν. Οι μαθητές καταλαβαίνουν καλύτερα τις διορθώσεις και παρατηρήσεις του καθηγητή τους πάνω στο γραπτό τους και βλέπουν πόσο ανταποκρίθηκαν στους στόχους και τις προσδοκίες του δασκάλου τους.

Ένα θέμα που συχνά μας απασχολεί είναι αν πρέπει να σημειώσουμε στην Έκθεση ένα βαθμό ή να δώσουμε κάποιους γενικούς χαρακτηρισμούς. Μπορούμε να κάνουμε και τα δυο με μοναδικό γνώμονα να έχει ο μαθητής όσο γίνεται καλύτερη γνώση της απόδοσής του και της εικόνας που έχουμε γι αυτόν. Είναι σκόπιμο πάντως να αποφεύγουμε αόριστους χαρακτηρισμούς του τύπου «καλή», «αρκετά καλή», «μέτρια», «αδύνατη» κλπ και να επισημαίνουμε με συγκεκριμένες παρατηρήσεις τα θετικά και αρνητικά σημεία του γραπτού. Από καθαρά τεχνική πλευρά μπορούμε άλλοτε να επισημαίνουμε το λάθος χαρακτηρίζοντάς το (γλωσσικό, συντακτικό, περιεχομένου κλπ.), άλλοτε να το διορθώνουμε και άλλοτε να ζητούμε από το μαθητή να το διορθώσει μόνος του. Μπορούμε ακόμα να αναθέτουμε στους ίδιους τους μαθητές τη διόρθωση εκθέσεων των συμμαθητών τους με τη δική μας παρακολούθηση και καθοδήγηση.

Διαβάζουμε επίσης ανώνυμα κάποιες εκθέσεις για να επι-

σημάνουμε σε συνεργασία με τους υπόλοιπους μαθητές βασικές αρετές ή σφάλματα κι όχι ασφαλώς για να επαινέσουμε ή να ψέξουμε συγκεκριμένα πρόσωπα. Επισημαίνουμε και αποτρέπουμε τους μαθητές μας από τον ψευδολογοτεχνισμό, το πομπώδες ύφος και το ρητορισμό. Με την Έκθεση δε σκοπεύουμε να κάνουμε λογοτέχνες αλλά ανθρώπους που να μπορούν να σκέφτονται λογικά και να διατυπώνουν σωστά τη σκέψη τους.

Κατά τη διόρθωση της Έκθεσης τέλος είναι αναγκαίο να δίνουμε στον πίνακα ένα σύντομο διάγραμμα, που να καθορίζει τις βασικές ενότητες του θέματος. Έτσι οι μαθητές σχηματίζουν ένα κριτήριο για τη δική τους Έκθεση ή για τις εκθέσεις που θα διαβάσουμε. Το διάγραμμα θα βασίζεται στις θέσεις των παιδιών, που διατυπώθηκαν στις εκθέσεις τους, και θα συμπληρώνεται με τις προσθήκες που εμείς κρίνουμε απαραίτητες για την ολοκλήρωση της ανάπτυξης του θέματος. Αυτό μπορεί να γίνει αν με τη διόρθωση επιμένουμε περισσότερο στο περιεχόμενο και στη μέθοδο ανάπτυξής του. Αν στη διόρθωση θέλουμε να επιμείνουμε πιο πολύ στα γλωσσικά ή συντακτικά σφάλματα ή τη δομή κάποιων παραγράφων, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από τις εκθέσεις, να τα μοιράσουμε σε φωτοτυπίες στην τάξη και μετά από την απαραίτητη συζήτηση να τα διορθώσουμε όλοι μαζί.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλα αυτά που παρουσιάσαμε ως τώρα σκοντάφτουν σε μια βασική δυσκολία που στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου είναι αξεπέραστη. Είναι η έλλειψη χρόνου που αφήνει δάσκαλο και μαθητές με την εντύπωση ότι, αν είχαν περισσότερο χρόνο, θα μπορούσαν να κάνουν καλύτερα τη δουλειά τους. Ίσως το πρόβλημα θα μετριαζόταν αν ένα μέρος της όλης διαδικασίας –με τη συναίνεση φυσικά και των μαθητών– γινόταν στο σπίτι²².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1 πβ και Τζιόλας 1983, 300
- 2 βλ Μπαρδάνη – Χρονοπούλου 1989, 60
- 3 πβ Διακάκη, 1989, 72
- 4 πβ Καραμπάγια 1984, 55, Διακάκη, 1989, 71
- 5 πβ Μηλιώνης 1983, 127
- 6 βλ Μπαρδάνη – Χρονοπούλου 1989, 63
- 7 πβ Διακάκη, 1989, 82-85
- 8 πβ Γιακουμής, Γρηγοριάδης κλπ, 1994, 12
- 9 πβ Γιακουμής, Γρηγοριάδης κλπ, 1994, 14
- 10 πβ Γιακουμής, Γρηγοριάδης κλπ, 1994, 14
- 11 πβ Γρηγοριάδης 1985, 148
- 12 πβ και Μηλιώνης 1983, 128, Παγανός 1983, 131
- 13 πβ Γιακουμής, Γρηγοριάδης κλπ, 1994, 16
- 14 Σταύρου, Κονέσα χ.χ., 12
- 15 πβ και Παγανός 1983, 136-137
- 16 βλ. και Παγανός 1983, 134
- 17 βλ Σταύρου, Κονέσα χ.χ., 14
- 18 βλ Σταύρου, Κονέσα χ.χ., 15 και 24-36
- 19 πβ και Μουμτζάκης 1994, 135 κ.ε.
- 20 πβ όμως Τζιόλας 1983, 304
- 21 βλ. Γενικές αρχές, 1997, 3 και 8-11.
- 22 πβ Διακάκη, 1989, 82

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελάκος Κώστας, Η εξέταση των Νέων Ελληνικών (και της Έκθεσης) στην Κύπρο, Φιλολογική 51, 1995
- Αδαλόγλου Κυριακή, Αξιολόγηση της γλωσσικής ικανότητας, Φιλολόγος 58, 1989
- Αναστασιάδης Βασ., Η σημασία της κατοχής της γλώσσας για την Έκθεση, Γλώσσα 10, 1986
- Γενικές αρχές και τεχνικές υποδείξεις για την αξιολόγηση των γραπτών δοκιμίων των Γενικών Εξετάσεων, ΟΕΔΒ, ανατύπωση 1997
- Γιακουμής Π., Γρηγοριάδης Ν., Δανιήλ Α., Παπαϊωάννου Π., Μήτσης Ν., Έκθεση Ιδεών Λόγος δημιουργικός, Ο.Ε.Δ.Β., 1994
- Γιαννακόπουλος Ηλίας, Έκθεση: Θεωρία και πράξη, Φιλολογική 47 - 48, 1994
- Γρηγοριάδης Νίκος, Από το σχεδιασμό στο γράψιμο της Έκθεσης, Σεμινάριο ΠΕΦ 5, 1985
- Γρηγοριάδης Νίκος, Για τη Γλώσσα - Έκφραση / Έκθεση, Κώδικας, 1993
- Γρηγοριάδης Νίκος, Το δημιουργικό γράψιμο - η τέχνη και η τεχνική του. Εκθέσεις, Βεργίνα, χ.χ.
- Δημητράκη Αριστ., Αίτια υποκειμενικής αξιολόγησης στο μάθημα της Έκθεσης, Γλώσσα 28, 1992
- Διακάκη Ελένη, Η Έκθεση στο Λύκειο, Σεμινάριο ΠΕΦ 11, 1989
- Δουλαβέρας Αρ. Ν., Η Έκθεση στο Λύκειο: το πρόβλημα του γνωστικού υλικού, Νέα Παιδεία 45
- Gronlund Norman E., Ο ρόλος της αξιολόγησης στη διδασκαλία, 1978, Νέα Παιδεία
- Καραμπάγια Μέλπω, Η διδασκαλία της Έκθεσης, Γλώσσα 6, 1984
- Κασσωτάκης Μ., Η αξιολόγηση της Έκθεσης ιδεών, Εκπαιδευτήρια Δούκα, 1985
- Κασσωτάκης Μ., Η αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών, Γρηγόρης, 1981
- Κατσιμάνης Κυριάκος, Η Έκθεση ιδεών στη Μέση Εκπαίδευση, Σύγχρονη Εκπαίδευση 10

- Κατσιμάνης Κυριάκος, Κριτική επεξεργασία και ευχολόγια (Με αφορμή το θέμα της φετινής Έκθεσης), Φιλολόγος 58, 1989
- Λάππα - Οικονόμου Ελ., Η αξιολόγηση στη γλώσσα, Η Έκθεση στις πανελλαδικές εξετάσεις και το αντίστοιχο αγγλικό σύστημα, Νέα Παιδεία 33, 1985
- Λιαπής, Βασίλης, Από τη γλωσσική διδασκαλία στην προσωπική έκφραση, Γλώσσα 21, 1989
- Μηλιώνης Χριστόφορος, Η Έκθεση στο Λύκειο. Α. Γενικές Θέσεις, Σεμινάριο ΠΕΦ 2, 1983
- Μουμτζάκης Α.Β., Η βαθμολόγηση των γραπτών εκθέσεως της Γ' λυκείου - Προβληματισμοί και προτάσεις, Φιλολόγος 76, 1994
- Μπαλάσκας Κώστας, Για την Έκθεση και πάλι, Φιλολογική 10, 1984
- Μπαλάσκας Κώστας, Η γλωσσική διδασκαλία και η Έκθεση στο Λύκειο, Γλώσσα 26, 1991
- Μπαλάσκας Κώστας, Το μάθημα της Έκθεσης και οι πανελλήνιες εξετάσεις, Λόγος και Πράξη 13-14
- Μπαρδάνη Σοφία, Χρονοπούλου Χρύσα, Η Έκθεση ως μάθημα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Προβλήματα και προοπτικές, Σεμινάριο ΠΕΦ 11, 1989
- Παγανός Γιώργος, Η Έκθεση στο Λύκειο. Β. Εφαρμογές, Σεμινάριο ΠΕΦ 2, 1983
- Παρίσης Νικήτας, Σταδιακός συσχετισμός του δοκιμιακού λόγου με την Έκθεση ιδεών, Φιλολόγος 36, 1984
- Σταύρου Λ., Κονέσα Γ., Μεθοδολογία του γραπτού και προφορικού λόγου, χ.τ., χ.χ.
- Τζιόλας Αλέκος, Η επιχειρηματολογία στην Έκθεση. Τύπος, ουσία και παράγοντες που την καθορίζουν, Φιλολόγος 48, 1987
- Τζιόλας Αλέκος, Το μάθημα της Έκθεσης. Τι φταίει το μάθημα ή η διδασκαλία του; Φιλολόγος 34, 1983
- Τσολάκης Χρίστος, Εργαστήρι της Έκθεσης/έκφρασης το εργαστήρι της παραγράφου (Παράλληλη πορεία και δημιουργία), Φιλολόγος 41, 1985
- Φράγκος Χρ., Μερικές ιδέες για την Έκθεση ιδεών, Σύγχρονη Εκπαίδευση 10, 1982